

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Університет державної фіскальної служби України

В.І. Антипов

В.В. Топчій

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ
ПОСЯГАНЬ НА ВИБОРЧІ ТА РЕФЕРЕНДНІ ПРАВА
Навчальний посібник

Вінниця
«Нілан-ЛТД»
2017

УДК 343.415:324(477)(075.8)

ББК 67.9(4УКР)308.14я73

А 72

*Схвалено Вченою радою Університету державної фіскальної служби
України (протокол № 12 від 14 грудня 2016 р.)*

*та Науково-методичною радою Університету державної фіскальної
служби України (протокол № 5 від 21 листопада 2016 р.)*

Рецензенти

Селіванов А.О. – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України.

Шакун В.І. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ України.

Антипов В.І., Топчій В.В.

Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права. / В.І. Антипов, В.В. Топчій. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 116 с.

ISBN 978-966-924-437-6

Розглянуті зміни, що були внесені у 2014-2016 роках до законодавства про відповідальність порушення виборчих та референдних прав громадян, висвітлені ознаки відповідних складів злочинів. Основний акцент зроблено на вироблені рекомендацій щодо кваліфікації посягань на виборчі та референдні права в ускладнених ситуаціях – конкуренція норм, повторність та сукупність злочинів, співучасть в злочині, незакінчений злочин тощо. Основні положення та висновки ілюструються матеріалами судової практики.

Для суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, студентів та курсантів юридичних вищих навчальних закладів.

УДК 343.415:324(477)(075.8)

ББК 67.9(4УКР)308.14я73

© Антипов В.І., Топчій В.В., 2017

ISBN 978-966-924-437-6

© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017

ПЕРЕДМОВА

Важливою умовою побудови і розвитку в державі громадянського суспільства має конституційне право громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст.38 Конституції України).

Суспільні відносини, що регулюють порядок реалізації вказаних прав, виступають об'єктами кримінально-правового захисту складів злочинів, передбачених статтями 157, 158, 158-1, 158-2, 159, 159-1 і 160 Кримінального кодексу України (далі КК). Відповідальність за посягання на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення настає також за статтями глави 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КАП).

Питанням аналізу ознак відповідних складів злочинів присвячені відповідні розділи (глави, параграфи) підручників, навчальних посібників, а також низки видань науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України. Результати ґрунтовних досліджень з цих питань викладені в монографіях провідних вітчизняних вчених-криміналістів. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлені в наукових статтях та тезах доповідей на наукових конференціях.¹

Однак слід прийняти до уваги, що у 2014-2016 зазначені норми розділу V КК зазнали суттєвих змін та доповнень, а ст.159-1 і ст.160 КК викладені законодавцем в нових редакціях. Це поставило на порядок денний необхідність теоретичного осмислення законодавчих новел, розкриття ознак відповідних складів злочинів. Вирішенню вказаних завдань і присвячений цей навчальний посібник.

¹ Див.: список використаної та рекомендованої літератури.

§1. КВАЛІФІКАЦІЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ВИБОРЧОГО ПРАВА АБО ПРАВА БРАТИ УЧАСТЬ У РЕФЕРЕНДУМІ, РОБОТІ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ АБО КОМІСІЇ З РЕФЕРЕНДУМУ ЧИ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦІЙНОГО СПОСТЕРІГАЧА

Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача

1. Перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з обманом або примушуванням, а також ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, поєднані із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади

або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

4. Втручання службової особи з використанням службового становища у здійснення виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень, установлених законом, вчинене шляхом незаконної вимоги чи вказівки з метою вплинути на рішення виборчої комісії чи комісії з референдуму, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

(Стаття 157 в редакції Закону від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законами від 15.04.2008, від 21.08.2009, від 14.10.2014)

Частина 1 ст. 157 КК містить ознаки двох основних складів злочину. Перший з них – це перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з обманом або примушуванням. Другий основний склад злочину, передбачений частиною 1 ст.157 КК, це ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин. Зазначені склади відрізняються не тільки об'єктивною стороною, а й різними ознаками суб'єкта злочину, наявністю (відсутністю) потерпілого, а також тим, що більшість ознак кваліфікованого і особливо кваліфікованих складів (частини 2 і 3 цієї статті) не поширюються на ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин (див. нижче).

Частина 4 ст.157 КК містить ознаки ще одного основного складу злочину: втручання службової особи з використанням службового становища у здійснення виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень, установлених законом,

вчинене шляхом незаконної вимоги чи вказівки з метою вплинути на рішення виборчої комісії чи комісії з референдуму.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основного складу злочину та його кваліфікованого і особливо кваліфікованого складів є виборчі права громадян та їх права на участь у референдумі. *Безпосереднім об'єктом* ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин виступає нормальна діяльність виборчої комісії. Додатковими факультативними об'єктами кваліфікованого складу злочину є відносини власності та здоров'я людини, а особливо кваліфікованого складу – відносини у сфері службової діяльності. *Безпосереднім об'єктом* втручання службової особи з використанням службового становища у здійсненні виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень є нормальна діяльність виборчої комісії чи комісії з референдуму, а обов'язковим додатковим – відносини у сфері службової діяльності.

Потерпілий – це особа, стосовно якої застосовано примушування. Стосовно переліку та ознак вказаних осіб, а також щодо визначення понять «інший суб'єкт виборчого процесу», «ініціативна група референдуму», «комісія з референдуму» та «виборча комісія» диспозиція ст.157 КК є бланкетною, що відсилає до Конституції України та відповідних законів: «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. в редакції Закону від 18 березня 2004 р.; «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р.; «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р; «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р. «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 6 листопада 2012 р.; «Про Державний реєстр виборців» від 22 лютого 2007 р.; «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р.

Аналіз норм зазначених законів дозволяє дійти висновку, що потерпілими за цим злочином у формі перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі можуть бути:

– виборці – громадяни України, які мають право голосу на відповідних виборах:

– учасники всеукраїнського референдуму – громадяни України, які право голосу на всеукраїнському референдумі;

– кандидати на пост Президента України

– кандидати у депутати;

– кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, старости.

Потерпілими за цим злочином у формі перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого чи референдного можуть бути:

– офіційні спостерігачі, які зареєстрований у порядку, встановленому відповідним законом про вибори чи законом про референдум;

– члени виборчої комісії;

– члени ініціативної групи референдуму;

– члени комісії з референдуму.

Також за ст.157 КК слід кваліфікувати перешкоджання діяльності таких учасників виборчого процесу:

– партія, що висунула кандидата на посаду Президента України чи кандидата у народні депутати;

– місцева організація партії, яка висунула кандидата (кандидатів) для участі у відповідних місцевих виборах.

За наявності відповідних кваліфікуючих ознак (частини 2 і 3 ст.157 КК) потерпілим визнається особа, стосовно якої застосовано насильство, або особа, майно якої було знищено чи пошкоджено.

Відсутній склад цього злочину у випадках перешкоджання наміру взяти участь у голосування громадянину, який не має права голосу, наприклад, визнаний судом недієздатним (ч.9 ст.2 Закону «Про вибори народних депутатів України»).

Не може кваліфікуватися за ст.157 КК перешкоджання діям виборця або іншого суб'єкта виборчого процесу чи процесу референдуму, які

суперечать виборчому законодавству, законодавству про референдум. Наприклад, відсутній склад цього злочину у випадку перешкоджання спробам використати право голосу на двох чи більше ділянках, проголосувати без паспорта чи іншого документа, який підтверджує особу та громадянство України, тощо.

Також не утворює складу цього злочину перешкоджання діяльності осіб, які певним чином причетні до виборчого процесу, але не визнані відповідним законом його суб'єктом (уповноважені особи, довірені особи, представники кандидатів в депутати).²

Не можуть кваліфікуватися за цією статтею КК перешкоджання діяльності осіб, які віднесені у статті.24 Закону «Про всеукраїнський референдум» до суб'єктів процесу референдуму, але не вказані безпосередньо в диспозиції частини 1 ст.157 КК: Президент України (суб'єкт призначення (проголошення) всеукраїнського референдуму); Верховна Рада України (суб'єкт ініціювання та призначення всеукраїнського референдуму); міжнародні спостерігачі.³

Протидія діяльності особам, що не є учасниками виборчого процесу, а також учасникам процесу референдуму, які не зазначені в диспозиції ст.157 КК, слід розглядати як відповідний злочин проти громадського порядку,

² В теорії кримінального права існує позиція, за якою перешкоджання діяльності вказаних осіб має кваліфікуватися за ст.157 КК. Однак судова практика (за даними Єдиного державного реєстру судових рішень) цю позицію не поділяє.

³ Таку неузгодженість між законодавчими актами слід визнати прогалиною закону.

проти життя та здоров'я особи, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, злочин у сфері службової діяльності чи інший злочин. Наприклад, за частиною 2 ст.122 КК слід кваліфікувати побиття громадян з метою перешкодити розповсюдження ними виборчих листівок, інших агітаційних матеріалів, якщо це спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження.

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

2.1. Ознаки об'єктивної сторони складу перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі.

Об'єктивна сторона першого основного складу злочину (перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень) утворюється діянням, вчиненим одним із зазначених у диспозиції частини 1 ст.157 КК способів.

Під *обманом* слід розуміти дії чи бездіяльність, якими особа вводить (намагається ввести) зазначених у ст.157 суб'єктів виборчого процесу чи процесу референдуму в оману стосовно явищ і фактів, які мають безпосереднє відношення до здійснення громадянами своїх виборчих прав або права на участь у референдумі. Наприклад, непоодинокими є випадки розповсюдження серед виборців неправдивих матеріалів (листівки, повідомлення в соціальних мережах тощо) про смерть кандидата в депутати.

Так, за частиною 2 ст.157 КК був засуджений ОСОБА_2, який за попередньою змовою групою осіб поширював в ніч на

день виборів 28.10.2012 р на території м. Кіровська, що входить до складу одномандатного виборчого округу №112, агітаційні листівки, які містили завідомо неправдиву інформацію про смерть кандидата в народні депутати України та підроблене повідомлення Центральної виборчої комісії про скасування його реєстрації як кандидата в народні депутати України.⁴

На практиці зустрічаються випадки, коли обман як спосіб перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, полягає в розповсюдженні від імені певного кандидата-суперника на виборах агітаційних матеріалів, в яких міститься інформація спрямована на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Судами такі дії обґрунтовано кваліфікується за сукупністю відповідної частини ст.157 КК та частиною 2 ст.161 КК.

⁴ Вирок Первомайського міського суду Луганської області, справа № 1-386/12. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://scourt.info/doc/AByzct>.

Наприклад, за частиною 3 ст.157 КК і частиною 2 ст.162 КК була засуджена ОСОБА_3, яка за попередньою змовою з іншими особами 25-26 жовтня 2012 р. в населених пунктах Хотинського району Чернівецької області розповсюджував листівки стосовно кандидата в народні депутати України, що містили відомості, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, зокрема про те, що кандидат у депутати є євреєм, а євреї буцім-то вважають себе найвищою расою, яка повинна керувати Україною, українці та росіяни є третім сортом.⁵

Примушування – це погрози будь-якими діями, окрім насильства: розголошенням відомостей, що ганьблять потерпілого чи його близьких родичів, звільненням з роботи (посади), виключенням з учбового закладу, позбавленням волі тощо.

До виборчого права і права брати участь у референдумі входить не лише право громадянина обирати, право бути обраним, право голосувати на референдумі, але й право брати участь в процесі проведення виборів (референдуму) в якості члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача.

Для реалізації свого права брати участь в процесі проведення виборів (референдуму) громадянин повинен отримати в порядку, передбаченому законом, відповідний статус, наприклад статус офіційного спостерігача.

Обман чи примушування, як спосіб безпідставно завадити громадянину отримати статус члена виборчої комісії, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму або офіційного спостерігача, слід кваліфікувати за ст.157 КК – як перешкоджання вільному

⁵ Вирок Хотинського районного суду Чернівецької області. Справа № 1/724/10/13. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28613387>.

здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі.

Перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі означає, що винна особа обманом чи примушуванням намагається завадити громадянину реалізовувати його права так, як він цього бажає.

Перешкоджанням за ст.157 КК є не сам по собі спосіб (обман чи примушування), а діяння по створенню вказаними способами перешкод для вільного здійснення громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, ускладнення чи припинення діяльності суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача. Це може бути відмова в реєстрації кандидатом в депутати, виключення громадянина із списків виборців, унеможливлення ведення передвиборної агітації, відсутність офіційного спостерігача на виборчій дільниці тощо.

В залежності від змісту прав, перешкоди для реалізації яких створює винна особа, можливі такі варіанти:

1) обман чи примушування, що перешкоджають громадянину реалізувати своє право обирати (право голосу), тобто перешкоджання брати участь у голосуванні, не брати участь у голосуванні, голосувати «за» чи «проти» певного кандидата чи на користь певного питання, що винесено на референдум;

2) обман чи примушування, що перешкоджають громадянину реалізувати своє право бути обраним, тобто перешкоджання бути висунутим і зареєстрованим кандидатом на виборах, відкликати свою заяву про самовисунення кандидатом, подавати кандидатури до складу виборчих комісій, вести передвиборчу агітацію, звернутися до виборчої комісії зі скаргою, що стосується виборчого процесу, тощо.

3) обман чи примушування, що перешкоджають громадянину реалізувати інші складові (окрім права голосу та права бути обраним) його виборчого права або права брати участь у референдумі: перешкоджання брати участь у роботі виборчих комісій як їх члени; спостерігати за проведенням виборів; брати участь у інших заходах у порядку, визначеному виборчими законами.

Зміст дії по перешкодженню діяльності ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму⁶, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача, при виконанні ними своїх повноважень, а також діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу (окрім безпосередньо вказаних у диспозиції ст.157 КК) визначається колом прав та обов'язків відповідних осіб. Наприклад, як перешкодженню діяльності офіційного спостерігача кваліфікується безпідставне примушування його вийти з приміщення дільничної чи окружної виборчої комісії.

Об'єктивна сторона перешкодженню вільному здійсненню громадянином свого виборчого права, перешкодженню діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії, або офіційного спостерігача на виборах при виконанні ними своїх повноважень характеризується *часом* виборчого процесу, який починається з дня оголошення відповідною виборчою комісією про початок виборчого процесу, а завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення результатів виборів депутатів (ст.11 Закону «Про

⁶ Виглядає надлишковою вказівка у диспозиції частини 1 ст.157 КК на перешкодженню діяльності ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму при тому, що в диспозиції окремо зазначено на перешкодженню діяльності їх членів. Зрозуміло, що перешкодженню діяльності вказаним колективним суб'єктам процесу референдуму означає перешкодженню також діяльності осіб, що входять до їх складу. І навпаки. Зазначимо, що стосовно виборчої комісії законодавець обґрунтовано обмежився вказівкою в диспозиції частини 1 ст.157 КК на перешкодженню діяльності лише членам такої комісії.

вибори народних депутатів України», ст.17 Закону «Про вибори Президента України», ст.11 Закону «Про місцеві вибори»).

Часом вчинення перешкоджання діяльності ініціативної групи референдуму, члена ініціативної групи референдуму є час з моменту прийняття Центральної виборчої комісією постанови про реєстрацію ініціативної групи з проведення референдуму і до завершення процесу референдуму.

Часом вчинення перешкоджання діяльності здійсненню громадянином свого права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності комісії з референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача від ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму є час процесу референдуму, який розпочинається з дня оголошення Центральною виборчою комісією про початок процесу референдуму і завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оголошення Центральною виборчою комісією результатів референдуму (ст.23 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

Розглядуваний склад злочину побудований як формальний. На практиці діяння може мати різноманітні наслідки: виборець не зміг проголосувати, виборча комісія не провела засідання, ініціативна група не зібрала необхідну кількість підписів, голосування на виборчій дільниці визнано недійсним тощо. Однак на кваліфікацію такі наслідки не впливають і злочин вважається закінченим в момент вчинення дії чи бездіяльності. Можлива стадія готування до злочину і добровільна відмова на цій стадії від доведення злочину до кінця.

До 23 жовтня 2014 р. до способів перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача належав і такий спосіб, як підкуп. Наразі 23 жовтня 2014 р. набрав чинності Закон від 14 жовтня 2014 р., яким з диспозиції частини 1 ст.157 КК виключено слово «підкуп», а стаття 160 КК викладена в редакції, що передбачає відповідальність за, зокрема, підкуп виборця.

Відповідно до ст.5 КК та з врахуванням розміру санкцій ст.160 КК в редакції Закону від 14 жовтня 2014 р. і санкцій ст.157 КК (до внесення змін вказаним Законом) вчинений до 23 жовтня 2014 р. закон від 14 жовтня 2014 р. в даному випадку не має зворотної дії оскільки за розмірами санкцій частин 2 і 4 ст.160 КК він посилює кримінальну відповідальність за перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, поєднаному з підкупом.

Наприклад, 10 лютого 2015 р. була засуджена ОСОБА_1, яка 12 жовтня 2012 р. за голосування за певного кандидата в депутати Верховної Ради України по одномандатному виборчому округу № 38 надала виборцям неправомірну вигоду у вигляді купонів на придбання-продукції ТОВ «Дніпропетровський хлібокомбінат № 11», а саме: макаронні вироби, халва та печиво зі знижкою 30%. Дії вказаної особи були судом правильно кваліфіковані за Законом, що діяв на момент вчинення злочину – за частиною 1 ст.157 КК.

Підкуп виборця чи учасника референдуму слід кваліфікувати за 1 ст.157 КК, а підкуп виборця чи учасника референдуму за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища – за частиною 3 ст.157 КК.

2.2. Ознаки об'єктивної сторони складу ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин

Цей склад злочину характеризується активними діями чи бездіяльністю, змістом яких є невиконання членом виборчої комісії своїх обов'язків щодо участі в роботі комісії. Це може бути заява про відмову від участі в роботі комісії, неприбуття на засідання комісії, залишення засідання під час розгляду певного питання порядку денного, невиконання обов'язків, що були розподілені між членами комісії. До поважних причин, які

виключають відповідальність члена комісії, належать перш за все хвороба, смерть чи тяжка хвороба близьких осіб, обставини, що мають характер непереможної сили і унеможливають прибуття на засідання комісії – транспортна аварія, пожежа тощо. Ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин може бути вчинене будь-яким способом, у тому числі шляхом обману – симуляція хвороби. Цей склад злочину формальний і вважається закінченим в момент ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин. Стадії готування та замаху неможливі.

Відсутній склад цього злочину у випадках ухилення без поважних причин члена ініціативної групи референдуму у роботі такої групи та члена комісії з референдуму у роботі такої комісії.

2.3. Ознаки об'єктивної сторони складу втручання службової особи з використанням службового становища у здійсненні виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень (частина 4 ст.157 КК).

Цей склад злочину утворюють активні дії службової особи з використанням службового становища по доведенню до виборчої комісії чи комісії з референдуму незаконної вимоги чи вказівки з метою вплинути на рішення відповідної комісії. Вимога чи вказівка може бути доведена до відома окремих (наприклад, до голови комісії) чи усіх членів комісії будь-яким способом. Це може бути усна вказівка, письмове розпорядження, телеграма тощо.

Визначальне значення має те, що вимога (вказівка) є незаконною – виходить за межі повноважень службової особи або (та) за своїм змістом суперечить чинному законодавству. Незаконною визнається вимога чи вказівка, яку службова особа не могла пред'являти (давати) комісії, виходячи зі своїх повноважень. Виборче законодавство передбачає, що ніхто не

має права втручатися в діяльність виборчих комісій, крім як у випадках, передбачених законом.

Можливі випадки, коли службова особа з використанням службового становища висуває незаконні вимоги чи вказівки щодо здійснення виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень і при цьому вдається до обману чи примушування з метою вплинути на рішення виборчої комісії чи комісії з референдуму. Наприклад, міський голова, посиляючись не неіснуючу телеграму від Центральної виборчої комісії, вимагає від секретаря виборчої комісії (яка поза виборами залежна від міського голови по службі) продовжити на дві години час роботи виборчої дільниці.

Якщо діяння особи охоплюється одночасно трьома кримінально-правовими нормами – відповідною частиною ст.364 КК, частиною 3 ст.157 і частиною 4 ст.157 КК, має місце конкуренція вказаних кримінально-правових норм, яка має бути вирішена на користь кваліфікації вчиненого за частиною 4 ст.157, що містить спеціальний склад цього злочину і більш повно враховує суспільну небезпеку діяння.

Втручання службової особи з використанням службового становища у здійснення ініціативною групою референдуму її повноважень, установлених законом, вчинене шляхом незаконної вимоги чи вказівки з метою вплинути на рішення ініціативної групи референдуму не утворює складу злочину, передбаченого частиною 4 ст.157 КК. Якщо така вимога чи вказівка поєднана з обманом або примушуванням, вчинене слід кваліфікувати за частинами 1 чи 2 ст.157 КК – як перешкоджання діяльності ініціативної групи референдуму.

Склад злочину (частина 4 ст.157 КК) формальний і вважається закінченим в момент доведення змісту вимоги чи вказівки до одного чи кількох членом комісії. Не має значення – чи усвідомлювали члени комісії незаконний характер вимоги (вказівки), була вона виконана чи ні. Можливі стадії готування (наприклад, складання тексту телеграми, що містить незаконну вказівку) та замаху (наприклад, коли відправлена телеграма не дійшла до адресата з причин, що не залежали від волі службової особи). Добровільна відмова від доведення злочину до кінця підлягає оцінці за правилами ст.17 КК.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 2 ст.157 КК).

Цей склад характеризується більш небезпечними способами перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень:

- насильство;
- знищення чи пошкодження майна;
- погроза застосування насильства;
- погроза знищення чи пошкодження майна.

Насильство це застосування сили: зв'язування чи перешкоджання силою виходу члена комісії з приміщення; вилучення із застосуванням сили у виборця паспорта чи іншого документа, необхідного для голосування тощо.

Якщо насильство полягає у побоях чи завданні тілесних ушкоджень, вчинене додатково кваліфікується за статтями, що передбачають відповідальність за посягання на здоров'я (відповідні частини статей 121-126 КК).

Знищення майна – приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням внаслідок чого майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням майна визнається погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан.

За відсутності ознак, передбачених частиною 2 ст.194 КК, перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, поєднане із знищенням чи пошкодженням майна, охоплюється ст.157 КК і не потребує додаткової кваліфікації за частиною 1 ст.194 КК.

Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, поєднане із знищенням чи пошкодженням майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо воно заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, кваліфікується за сукупністю ст.157 (частини 2 чи 3) і частиною 2 ст.194 КК.

Погроза – доведення будь-яким способом (усно, письмово, жестами, через інших осіб тощо) до свідомості потерпілого дійсно існуючого чи уявного наміру винного негайно чи в майбутньому застосувати до нього насильство або знищити чи пошкодити його майно.

Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі

виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, поєднане з погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна, або із застосуванням насильства у вигляді побойів, мордування, заподіяння легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень охоплюється ст.157 КК і не потребує кваліфікації за сукупністю зі статтями 122, 125, 126 і 350 КК.

У випадку насильства у вигляді заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи смерті потерпілого вчинене кваліфікується за сукупністю ст.157 (частина 2 або 3) та, відповідно, ст.121 (частина 1 або 2) чи ст.115 (частина 2 пункт 8) КК.

Ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин за сутністю такого діяння не може бути вчинено вказаними способами і тому не може кваліфікуватися за частиною 2 ст.157 КК.

Склад злочину, передбачений частиною 2 ст.157 КК, формальний і вважається закінченим в момент застосування насильства, знищення чи пошкодження майна, доведення до потерпілого зазначеної погрози. Можливе готування до злочину і добровільна відмова на цій стадії від доведення злочину до кінця.

4. Ознаки особливо кваліфікованого складу злочину (частина 3 ст.157 КК).

Цей склад злочину характеризується такими альтернативними ознаками :

– перешкоджання здійсненню виборчого права, вчинене за попередньою змовою групою осіб;

– перешкоджання здійсненню виборчого права, вчинене членом виборчої комісії з використанням свого службового становища;

– перешкоджання здійсненню виборчого права, вчинене іншою службовою особою з використанням свого службового становища.

За ознакою вчинення злочину *за попередньою змовою групою осіб* (див. частина 2 ст.28 КК, а також пункт 3.4 розділу 1 цього посібнику) кваліфікується перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, а також ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин, коли декілька осіб (дві або більше) заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення одним із способів, вказаних у частині 1 чи частині 2 ст.157 КК.

За частиною 3 ст.157 КК також кваліфікується вчинення з *використанням свого службового становища членом виборчої комісії або іншою службовою особою* перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача.

Ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин має усі ознаки відповідного основного складу (частина 1 ст.157 КК) і таку ознаку особливо кваліфікованого складу (частина 3 цієї статті), як вчинення діяння членом виборчої комісії. Така ситуація не може бути віднесення до конкуренції кримінально-правових норм, а утворює їх колізію. Для прийняття рішення щодо кваліфікації вчиненого за умови такої колізії слід мати на увазі неприпустимість тлумачення

кримінального закону в спосіб, який розширює межі його дії та обтяжує при цьому відповідальність особи.

Тому ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин може кваліфікуватися за частиною 3 ст.157 КК лише у випадку вчинення такого діяння за попередньою змовою групою осіб.

5. Ознаки суб'єкта злочину.

Ці ознаки розрізняються в залежності від конкретного складу злочину, з числа передбачених частинами 1-4 ст. 157 КК.

Загальним є суб'єкт основного (ч.1), кваліфікованого (ч.2) та особливо кваліфікованого (ч.3 – за ознакою вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб) складів *перешкоджання* вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень.

Спеціальним є суб'єкт складу злочину ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин. *Членом виборчої комісії* визнається:

– особа, яка Верховною Радою України призначена на посаду члена ЦВК (ст.6 Закону «Про Центральну виборчу комісію»);

– особа, яка ЦВК призначена головою, заступником голови, секретарем, окружної виборчої комісії, включена до її складу (ст.24 Закону «Про вибори народних депутатів», ст. 21 Закону «про вибори Президента України»);

– особа, яка окружною комісією включена до складу дільничної комісії як голова, заступник голови, секретар, член окружної виборчої комісії (ст.24 Закону «Про вибори народних

депутатів», ст. 21 Закону «Про вибори Президента України», ст.19 Закону «Про місцеві вибори»);

– особа, яка включена до відповідної територіальної виборчої комісії (ст.19 Закону «Про місцеві вибори»).

Службова особа є спеціальним суб'єктом особливо кваліфікованого (ч.3 ст.157 КК) складу перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, а також основного складу злочину, передбаченого частиною 4 ст.157 КК. Для виявлення ознак службової особи слід звертатися до частин 2-4 ст.18 КК, приміток 1-2 до ст.364 КК.

6. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1, 2, 3 і 4 ст.157 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює незаконність і суспільну небезпечність своїх дій та бажає вчинити дії, які перешкоджають здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача. Обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого частиною 4 ст.157 КК, є мета – вплинути на рішення виборчої комісії чи комісії з референдуму.

§2. КВАЛІФІКАЦІЯ НАДАННЯ НЕПРАВДИВИХ ВІДОМОСТЕЙ ДО ОРГАНУ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИБОРЦІВ АБО ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ, ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ, ПІДСУМКІВ ГОЛОСУВАННЯ АБО ВІДОМОСТЕЙ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИБОРЦІВ

Стаття 158. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців

1. Умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців -

караються позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

2. Підrobка або незаконне виготовлення, використання або зберігання незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів (виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, про підсумки голосування на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму та інших документів, які відповідно до законодавства відносяться до виборчих документів) -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

3. Викрадення чи приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму або незаконне знищення чи псування виборчої скриньки з бюлетенями, або підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму до його заповнення, або складення чи підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму, або включення до такого протоколу завідомо недостовірних відомостей -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, членом виборчої комісії чи комісії з референдуму, службовою особою з використанням службового становища, кандидатом на виборах, представником чи уповноваженою особою політичної партії, місцевої організації політичної партії, довіреною особою кандидата на виборах або офіційним спостерігачем, або у разі якщо такі дії призвели до неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі чи до визнання голосування на виборчій дільниці недійсним, -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

(Стаття 158 із змінами, внесеними згідно із Законом № 744-IV від 15.05.2003; в редакції Закону № 3504-IV від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом № 698-V від 22.02.2007; в редакції Закону № 1703-VII від 14.10.2014)

Стаття містить ознаки трьох основних складів злочину (частини 1, 2 і 3), а також один кваліфікований (частина 4), – з кваліфікуючими ознаками, спільними для усіх трьох основних складів цього злочину.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основних і кваліфікованого складів цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію виборчих та референдних прав громадян шляхом використання у виборчому та референдному процесі відповідних баз даних, виборчих документів і документів референдуму. Альтернативним додатковим об'єктом складу злочину, передбаченого частиною 1 ст.158 КК, виступають відносини, що забезпечують функціонування інформаційних автоматизованих систем, а кваліфікованого складу – відносини у сфері службової діяльності.

Предмети злочину є обов'язковою ознакою основних і кваліфікованого складів цього злочину. Це Державний реєстр виборців (частини 1 і 4 ст.158 КК), документи, які відповідно до законодавства відносяться до виборчих документів (частини 2 і 4 ст.158 КК), виборча скринька з бюлетенями, протокол про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (частини 3 і 4 ст.158 КК). Для конкретизації фізичних та юридичних ознак зазначених предметів слід звертатися до законодавства про вибори (референдуми). Так, *Державний реєстр виборців* – це

«автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України» (ст.1 Закону України в редакції від 21 вересня 2010 р. «Про Державний реєстр виборців»). *Виборчий бюлетень* – це паперовий захищений документ суворої звітності для голосування виборців, форма, колір і текст якого затверджуються Центральною виборчою комісією (див., напр.: ст.80 Закону України від 17 листопада 2011 р. «Про вибори народних депутатів України»).

Виборче та референдне законодавство розрізняють поняття «виборчі документи» та «документи референдуму». Натомість законодавець в диспозиції частини 2 ст.158 КК відніс бюлетень для голосування на референдумі, протокол про підсумки голосування на референдумі, протокол про результати референдуму до *виборчих документів*. Інші документи референдуму, про які вказує Закон «Про всеукраїнський референдум» не можуть бути визнані предметом цього злочину, оскільки застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено (ст.3 КК). Тому не утворює складу цього злочину (відсутній предмет) вчинення передбачених ст.158 КК дій стосовно таких документів референдуму, як протокол зборів громадян України щодо проведення всеукраїнського референдуму, список членів ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму, постанова ЦВК про реєстрацію ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму, протокол про підсумки збору підписів на підтримку ініціативи щодо проведення всеукраїнського референдуму, протокол про підрахунок голосів учасників референдуму тощо.

Кваліфікації цього злочину ускладнюється, коли передбачені ст.158 КК дії вчиняються стосовно документів, які прямо не зазначені в диспозиціях частин 1-4 цієї статті. Це обумовлює необхідність визначення змісту поняття, що

використана у частині 2 ст.158 КК – *інші документи, які відповідно до законодавства відносяться до виборчих документів*. Натомість жоден із законів про вибори не містить дефініції поняття «виборчий документ». Наприклад, Закон «Про Центральну виборчу комісію» в цьому питанні обмежується нормами, за якими комісія «встановлює форми виборчих документів» (ст.17 Закону). Системний і порівняльний аналіз виборчого законодавства та кримінально-правових норм і правозастосовної практики дозволять дійти висновку, що «інший виборчий документ», це паперовий чи електронний документ, який складається в процесі виборчого процесу і підробка якого та інші незаконні дії стосовно нього можуть безпосередньо вплинути на результати виборів. Це – списки виборців, контрольні талони бюлетенів, посвідчення кандидатів у народні депутати тощо. Предметом викрадення чи приховування (ч.3 ст. 158 КК) визнаються документи лише на паперових носіях.

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

2.1. Ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого частиною 1 ст.158 КК.

Цей склад злочину утворюється відповідними альтернативними активними діями:

- подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців;
- внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців;
- несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців;
- інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців.

Під *поданням* до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців слід розуміти дії з надання на паперових та (або) електронних носіях:

- а) документів, які підтверджують набуття особою права голосу і є підставою для внесення особи до Реєстру;

б) документів, що підтверджують неповноту або некоректність відомостей про виборця і є підставою для уточнення персональних даних Реєстру;

в) документів, що підтверджують втрату особою права голосу і є підставою для виключення особи з Реєстру (смерть, припинення громадянства України, втрата дієздатності особи).

Об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого частиною 1 ст.158 КК, утворює подання документів, які містять таку недостовірну інформацію, яка є підставою для включення громадянина до Державного реєстру виборців чи для виключення з нього. Це інформація про вік, громадянство, факт смерті особи тощо.

Подання недостовірної інформації, яка не є підставою для включення громадянина до Державного реєстру виборців чи для виключення з нього, тягне адміністративну відповідальність за ст.212-7 КАП.

Неправдиві відомості подаються до органів ведення Реєстру, якими відповідно до частини 5 ст.15 Закону в редакції від 21 вересня 2010 р. «Про Державний реєстр виборців» є:

1) у районі, районі в місті Києві, місті Севастополі - відповідний структурний підрозділ апарату районної, районної у місті державної адміністрації;

2) у місті обласного (республіканського в Автономній Республіці Крим) значення без районного поділу - відповідний виконавчий орган міської ради;

3) у районі в місті обласного значення з районним поділом - відповідний виконавчий орган районної у місті ради або відповідний структурний підрозділ створеного у районі виконавчого органу міської ради.

Коло осіб (установ, організацій), які мають право (обов'язок) надавати вказані документи, а також порядок їх надання визначені статтями 18і, 19, 20, 22 і 23 Закону України «Про Державний реєстр виборців». Це:

- 1) виборці;
- 2) органи і службові особи, які зобов'язані періодично поновлювати персональні дані Реєстру;
- 3) органи і службові особи, які зобов'язані уточнювати персональні дані Реєстру.

Виборець має право в порядку звернення за власною ініціативою в будь який момент подати документи до відповідного органу ведення Реєстру про набуття права голосу (про включення його до Реєстру), а також щодо зміни його персональних даних. Усі інші особи зобов'язані подавати відповідні данні. Наприклад, керівник відділу державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний подавати відомості про виборців, смерть яких зареєстровано протягом попереднього місяця. Командир військової частини (формування), дислокованої в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці, подає відомості про виборців - військовослужбовців строкової служби, які протягом попереднього місяця прибули для проходження служби у цій військовій частині (формуванні). Керівник установи виконання покарань подає відомості про громадян України, які відбувають покарання та яким протягом наступного місяця виповниться 18 років.

Внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців – це доповнення його записами, що не відповідають дійсності, а також безпідставне знищення записів бази даних (таке знищення правдивих відомостей означає, що Реєстр поповнений неправдивими відомостями).

Несанкціоновані дії з інформацією, що міститься у базі даних Державного реєстру виборців, – це, наприклад, пошкодження, блокування, копіювання, порушення маршрутизації інформації, а також інші дії, які завдають (можуть завдати) шкоди суспільним відносинам, що забезпечують реалізацію виборчих та референдних прав громадян шляхом використання у виборчому та референдному процесі відповідних баз даних.

Інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців – це будь-які дії, що впливають на роботу технічних засобів як безпосередньо Реєстру (електронно-обчислювальних машин та автоматизованих систем), так і каналів телекомунікації інформаційного обміну його даними, і які завдають (можуть завдати) шкоди суспільним відносинам, що забезпечують реалізацію виборчих та референдних прав громадян шляхом використання у виборчому та референдному процесі відповідних баз даних.

Умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців можуть утворювати сукупність цього злочину із злочинами у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (наприклад, внесення до програмного коду бази даних шкідливих «закладок», «троянців»), що обумовлює кваліфікацію таких дії за частиною 1 чи 4 ст.158 КК і, додатково, – за відповідними статтями Розділу XVI Особливої частини КК.

Склад цього злочину (частина 1 ст.158 КК) побудований як формальний, злочин закінчений в момент вчинення відповідних дій. Можливі готування та замах на вчинення злочину, а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

2.2. Ознаки об'єктивної сторона складу злочину, передбаченого частиною 2 ст.158 КК.

Об'єктивна сторона другого основного складу злочину утворюється відповідними альтернативними активними діями щодо предметів злочину, зазначених у диспозиції частини 2 ст.158 КК:

- підrobка виборчих документів;
- незаконне виготовлення виборчих документів;
- використання незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів;
- зберігання незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів.

Як *підrobка* виборчих документів кваліфікуються дії по виготовленню сфальсифікованого документа або внесенню в текст справжнього документа змін, унаслідок чого викривляється зміст фактів, що ним посвідчуються.

Як *незаконне виготовлення* виборчих документів кваліфікуються дії, якими порушується нормативний порядок їх виготовлення (наприклад, замовлення виборчих документів за відсутності рішення відповідної виборчої комісії, виготовлення виборчого документа невідновленого зразка).

Не утворює складу цього злочину незаконне виготовлення виборчих бюлетенів понад встановлену рішенням відповідної виборчої комісії кількість. Такі дії тягнуть адміністративну відповідальність за ст.212-16 КАП.

Як *використання* незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів кваліфікуються дії по їх застосуванню виборцями, членами виборчих комісій (комісій з референдуму) чи іншими особами безпосередньо у процесі виборів (референдуму) – надання підроблених виборчих бюлетенів громадянам для голосування; заповнення незаконно виготовлених протоколів підрахунку голосів на виборчих дільницях (дільницях з референдуму) тощо.

Як *зберігання* незаконно виготовлених або підроблених виборчих документів кваліфікуються дії, пов'язані з фактичним перебуванням зазначених документів у володінні особи – тримання їх при собі або у будь-якому приміщенні скритно чи на очах.

Склад цього злочину (частина 2 ст.158 КК) побудований як формальний, злочин закінчений в момент вчинення відповідних дій. При вчиненні злочину у формі зберігання незаконно виготовлених або підроблених виборчих документів він є триваючим (див.: пункт 2.2. §2 розділу 1 цього посібника). Можливі готування та замах на вчинення злочину (лише готування – на вчинення злочину у формі зберігання незаконно виготовлених або підроблених виборчих документів), а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

За змістом диспозицій частини 2 ст.158 КК, а також виборчого та референдного законодавства, ознакою об'єктивної сторони цього складу злочинів є певний час, а саме – час виборчого процесу, час процесу референдуму. Наприклад, початок виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія. Завершується виборчий процес в через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення результатів виборів (див., наприклад: частина 4 ст.11 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Поза часовими межами виборчого процесу неможлива підробка виборчого бюлетеня, текст якого затверджується виборчою комісією за сімнадцять днів до дня голосування (див., напр.: частина 3 ст.74 Закону «Про місцеві вибори»).

Вчинення дій, передбачених частиною 2 ст.158 КК (у т.ч. – при наявності кваліфікуючих обставин, передбачених частиною 4), поза часовими межами виборчого процесу (процесу референдуму) не може кваліфікуватися за цією статтею Особливої частини КК.

2.3. Ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого частиною 3 ст.158 КК.

Вона утворюється відповідними альтернативними активними діями:

– викрадення скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального

виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму;

- приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму;

- незаконне знищення виборчої скриньки з бюлетенями;

- незаконне псування виборчої скриньки з бюлетенями;

- підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму до його заповнення;

- складення чи підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму;

- включення до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму завідомо недостовірних відомостей.

Як *викрадення* скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму кваліфікуються дії – таємне чи відкрите незаконне вилучення їх з приміщення, де вони зберігаються, або під час їх транспортування для голосування за місцем перебування виборця.

Викрадення документів, які не відносяться до виборчих, кваліфікується за частинами 1 чи 2 ст.357 КК. Зокрема, не належать до предмету цього злочину документи, що підтверджують громадянство України та вік виборця (учасника

референдуму) чи відповідного кандидата. Підробка документів, що підтверджують громадянство України та вік виборця, учасника референдуму чи відповідного кандидата паспорта громадянина України (паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, військовий квиток, тимчасове посвідчення громадянина України, картка (довідка) установи виконання покарань або слідчого ізолятора, печатка виборчої комісії, штамп «Вибув» тощо), кваліфікується за частинами 1, 2 чи 3 ст.358 або за частинами 1 чи 2 ст.366 КК. Використання завідомо підробленого документа для отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі кваліфікується за частиною 4 ст.358 КК.

Як *приховування* виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму кваліфікуються дії – вилучення цих предметів (скриньки чи протоколу) з належного місця їх знаходження і переміщення в інше (з виносом з приміщення чи без такого), що робить неможливим їх використання під час виборів або референдуму. На відміну від викрадення вказаних предметів злочину, яке може бути вчинене будь-якою особою, приховування вчиняється суб'єктом виборчого процесу, який має повноваження для роботи із зазначеними предметами. Наприклад, член виборчої комісії, який бере участь у заповненні протоколу про підсумки голосування, ховає цей протокол в туалеті чи в іншому місці.

Як *незаконне знищення* виборчої скриньки з бюлетенями кваліфікуються дії, якими скринька, де міститься хоча б один бюлетень, перестає існувати як матеріальна річ (разом з бюлетенями), що унеможлиблює встановлення кількості та

змісту знищених бюлетенів. Наприклад, особа підпалює виборчу скриньку і вона повністю разом з бюлетенями згорає.

Як *незаконне псування* виборчої скриньки з бюлетенями кваліфікуються дії, якими скринька, де міститься хоча б один бюлетень, не може використовуватися для подальшого проведення виборів, але бюлетені в ній можуть бути відновлені. Наприклад, особа розбиває сокирою виборчу скриньку і розриває бюлетені.

В усіх наведених вище випадках під бюлетенями розуміються виборчі бюлетені та бюлетені для голосування на референдумі.

Викрадення, знищення чи псування предметів цього злочину, поєднані із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, завдають шкоду не тільки відносинам, які охороняються статтею 158 КК. В таких випадках вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів – відповідна частина ст.158 і відповідні частини статей 115, 121, 122, частина 2 ст.125 КК.

Знищення чи псування виборчої скриньки з бюлетенями, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, кваліфікується за сукупністю частини 3 чи 4 ст.158 і частини 2 ст.194 КК.

Незаконне знищення чи псування під час виборчого процесу виборчих документів, у т.ч. бюлетенів, які не знаходяться у виборчій скриньці, не охоплюється складом цього злочину і такі дії слід кваліфікувати за частиною 2 ст.357 КК (за кваліфікуючою ознакою особливо важливих документів).

За частиною 2 ст.357 КК (кваліфікуюча ознака – особливо важливі документи) кваліфікується приховування виборчих документів, що не вказані у диспозиції частини 3 ст.158 КК, тобто не протоколів про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму.

Викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, які не знаходяться у виборчій скриньці в момент викрадення, кваліфікуються за відповідною частиною ст.158-1 КК.

Як *підписання* протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій ділянці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму *до його заповнення* кваліфікуються дії особи, яка мала права і обов'язок підписати відповідний протокол після його заповнення, а фактично підписала до його заповнення.

Як *складення чи підписання* протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій ділянці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму *не на засіданні* виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму, кваліфікуються дії:

а) внесення у відповідний протокол визначених його формою відомостей (кількість використаних бюлетенів, кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати, тощо), якщо такі дії (складання) вчинені не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому

здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму;

б) дії по засвідченню дійсності відомостей, що містяться у заповнених в установленому порядку протоколах, особами, які мають право та несуть обов'язок підписувати відповідні протоколи (голова, секретар, члени комісії), якщо ці дії (підписання) вчинені не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму.

Таким чином обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину у цій формі є *обстановка вчинення злочину* – відсутність в момент вчинення дії засідання виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму. Це може бути як повна відсутність засідання, так і складання чи підписання протоколів на засіданні комісії, що проводиться по іншому питанню.

Для кваліфікації вказаних дій за частиною 3 ст.158 КК не має значення – були достовірні чи недостовірні відомості, внесені в протокол, який складався чи підписувався не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму,

Як *включення до протоколу завідомо недостовірних відомостей* кваліфікуються дії по внесенню в протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протокол про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму (при його складанні або після цього) відомостей, що не відповідають результатам голосування (наприклад, про кількість голосів, поданих за того чи іншого кандидата).

Підробка будь-якого протоколу комісії референдуму (окрім протоколу про підсумки голосування на референдумі та протоколу про результати референдуму) кваліфікується в

залежності від ознак суб'єкта злочину за частинами 1 чи 3 ст.358 або за частинами 1 чи 2 ст.366 КК (за наявності усіх передбачених ними ознак).

За змістом диспозиції частини 3 ст.158 КК, а також виборчого та референдного законодавства, ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є певний час, а саме – час виборчого процесу, час процесу референдуму.

Вчинення дій, передбачених частиною 3 ст.158 КК (у т.ч. – при наявності кваліфікуючих обставин, передбачених частиною 4), поза часовими межами виборчого процесу (процесу референдуму) не може кваліфікуватися за цією статтею Особливої частини КК. Наприклад, викрадення протоколів про результати виборів або референдуму з державної архівної установи, куди вони передаються після офіційного оприлюднення результатів виборів (референдуму), кваліфікується за частиною 1 ст.357 КК.

Склад цього злочину (частина 3 ст.158 КК) побудований як формальний, злочин закінчений в момент вчинення відповідних дій. При вчиненні злочину у формі приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму він є триваючим (див.: пункт 2.2. §2 розділу 1 цього посібника). Можливі готування та замах на вчинення злочину (лише готування – на вчинення злочину у формі приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати

виборів або референдуму), а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 4 ст.158 КК).

Кваліфікований склад містить кваліфікуючі ознаки, що поширюються на кожен з трьох основних складів цього злочину.

Одна з цих кваліфікуючих ознак характеризує самі дії, а саме:

- повторність дії.

Сім кваліфікуючих ознак характеризують суб'єктний склад злочину, а саме, якщо дії вчинені:

- за попередньою змовою групою осіб;

- членом виборчої комісії чи комісії з референдуму;

- службовою особою з використанням службового становища;

- кандидатом на виборах;

- представником чи уповноваженою особою політичної партії, місцевої організації політичної партії;

- довіреною особою кандидата на виборах;

- офіційним спостерігачем.

Дві кваліфікуючих ознаки характеризують наслідки вчинених дій, а саме, коли дії особи:

- призвели до неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі;

- призвели до визнання голосування на виборчій дільниці недійсним.

Повторним вважається вчинення особою двох чи більше передбачених частинами 1-3 ст. 158 КК дій незалежно від їх порядку та кількості.

Наявність в діях особи одночасно кількох кваліфікуючих ознак, передбачених однією частиною ст.158 КК, не утворює повторності

злочинів, але має бути зазначена у процесуальних документах.

Наприклад, підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці до його заповнення і не на засіданні виборчої комісії, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму, а також з включенням до такого протоколу завідомо недостовірних відомостей, кваліфікується за частиною 3 ст.158 КК.

Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо будь-яке діяння, передбачене частинами 1-4 ст.158 КК, спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст.28 КК).

Кваліфікований (окрім кваліфікованого за ознакою неможливості встановлення підсумків голосування чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним) склад цього злочину є формальний, а відтак не потребує для кваліфікації вчиненого встановлення факту настання певних наслідків. Злочин вважається закінченим в момент вчинення відповідної дії. Можливі готування та замах на вчинення цього злочину, а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

Кваліфікований склад за ознакою неможливості встановлення підсумків голосування чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним є матеріальним складом, що обумовлює необхідність у відповідних випадках для кваліфікації вчиненого за частиною 4 ст.158 КК встановити наявність причинного зв'язку між діями і відповідними наслідками. Наприклад, відповідно до пункту 3 частини 1 ст.80 Закону України «Про вибори Президента України» дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним якщо знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок) унеможливило встановлення змісту виборчих бюлетенів, кількість яких перевищує п'ять відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці.

Злочин в цих двох формах вважається закінченим в момент визнання в установленому відповідним виборчим законом (законом про референдум) голосування на виборчій дільниці недійсним.

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Суб'єкт складу злочину, що передбачений частиною 1 ст.158 КК (у формі умисного подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців), загальний: фізична осудна особа з 18 років (тобто сам виборець). Суб'єкт злочину складу злочину, що передбачений частиною 1 ст.158 КК (умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців), також загальний: фізична осудна особа з 16 років.

Що стосується умисного подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, вчиненого керівниками відповідних органів та іншими службовими особами, зазначеними у статтях 22 і 23 Закону «Про Державний реєстр виборів», такі їх дії не можуть бути кваліфіковані за частиною 1 ст.158 КК, оскільки завжди мають кваліфікуючу ознаку (вчинення службовою особою з використанням службового становища) і тому кваліфікуються за частиною 4 ст.158 КК.

Так само, завжди не за частиною 1, а за частиною 4 ст.158 КК кваліфікуються дії службових осіб, які вчинили умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних

Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців.

Суб'єкт за складами злочинів, що передбачені частинами 2 і 3 ст.158 КК – загальний з 16 років.

Суб'єкт кваліфікованого складу (частина 4 ст.158 КК) за ознакою повторності, ознакою попередньої змови групи осіб та ознакою неможливості встановлення підсумків голосування чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним – також загальний. За відсутності вказаних вище ознак дії особи кваліфікується за частиною 4 ст.158 КК лише коли ця особа має ознаки одного з шести вказаних в ній спеціальних суб'єктів.

Юридичні (статусні) ознаки члена виборчої комісії чи комісії з референдуму, кандидата на виборах, представника чи уповноваженої особи політичної партії, місцевої організації політичної партії, довіреної особи кандидата на виборах та офіційного спостерігача визначені у законах про відповідні вибори, законах про референдуми, а також у Законі «Про Центральну виборчу комісію». (Про поняття «член виборчої комісії» див. вище).

Про поняття службової особи див.: частини 3 і 4 ст.18, примітки 1 і 2 до ст.364 КК.

Дії, передбачені частинами 1, 2 або 3 статті 158 КК, вчинені службовою особою з використанням службового становища, повністю охоплюються частиною 4 цієї статті КК і не потребують додаткової кваліфікації за ст. 364 КК (зловживання владою або службовим становищем). Однак, якщо вказані дії поєднані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, вчинене кваліфікується як реальна сукупність злочинів – за частиною 4 ст.158 і відповідною частиною ст.368 КК.

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона формальних складів злочину, передбачених частинами 1, 2, 3 і 4 ст.158 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Усвідомлення незаконності є обов'язковою ознакою умислу для всіх форм вчинення цього злочину, а не тільки тих, щодо яких в диспозиції ст.158 КК є пряма вказівка на незаконність.

Суб'єктивна сторона матеріального складу злочину, передбаченого частиною 4 ст.158 КК, характеризується як прямим, так і непрямыми умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій, передбачає що такі дії призведуть до неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі чи до визнання голосування на виборчій дільниці недійсним і бажає настання таких наслідків або хоча не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Мотив і мета, з якими діє винна особа, на кваліфікацію не впливають.

§3. КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ВИБОРЧОГО БЮЛЕТЕНЯ, БЮЛЕТЕНЯ ДЛЯ ГОЛОСУВАННЯ НА РЕФЕРЕНДУМІ, ГОЛОСУВАННЯ ВИБОРЦЕМ, УЧАСНИКОМ РЕФЕРЕНДУМУ БІЛЬШЕ НІЖ ОДИН РАЗ

Стаття 158-1. Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз.

1. Надання або отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати чи отримувати, або викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, або надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, або голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз -

караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, кандидатом на виборах, членом виборчої комісії чи комісії з референдуму, довіреною особою кандидата на виборах, представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії, членом ініціативної групи референдуму, офіційним спостерігачем на виборах або референдумі, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

(Кодекс доповнено статтею 158-1 згідно із Законом від 21.08.2009; із змінами, внесеними згідно із Законом від 13.03.2014; в редакції Закону від 14.10.2014)

Стаття 158-1 КК містить ознаки одного основного (частина 1) та одного кваліфікованого (частина 2) складів злочину.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основного і кваліфікованого складів цього злочину є суспільні відносини, щодо забезпечення рівних виборчих прав, зокрема принципу – один виборець в одному виборчому окрузі має один голос.

Предметом злочину, як обов'язкової ознаки основного і кваліфікованого складів, виступають виборчий бюлетень та бюлетень для голосування. Виборчий бюлетень – це паперовий захищений документ суворої звітності для голосування виборців, форма, колір і текст якого затверджуються Центральною виборчою комісією (див., напр.: ст.71 Закону від 18 березня 2004 р. «Про вибори Президента України»). Бюлетень для голосування на всеукраїнському референдумі – це паперовий захищений документ суворої звітності, форма і текст якого затверджуються Центральною виборчою комісією (див.: ст.77 Закону України від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум»).

2. Ознаки об'єктивної сторони складу незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз.

Об'єктивна сторона основного і кваліфікованого складів злочину утворюється відповідними альтернативними *активними діями*, зазначеними у диспозиції частини 1 ст.158-1 КК:

– надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати;

– отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати;

– викрадення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі;

– приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі;

– надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі;

– голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз.

Як надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати, кваліфікується видача такого бюлетеня будь-якою особою, яка не є уповноваженим членом відповідної виборчої комісії.

В таких випадках для кваліфікації не має значення кому саме надається бюлетень – це може бути як особа, що має право голосувати на цій ділянці, так і стороння особа. В останньому випадку дії особи, яка отримала бюлетень, кваліфікуються за ст.158-1 КК – як отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати.

Як надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати, кваліфікується також умисна видача виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі членом відповідної виборчої комісії особі, яка не має права його отримувати.

Частіше за все в таких випадках член виборчої комісії вносить до списку виборців чи списку учасників референдуму завідомо неправдивий запис, що потребує кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів: за частиною 4 ст.158 (підробка виборчих документів, вчинена членом виборчої комісії) та за частиною 2 ст.158-1 КК (надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати, вчинене членом виборчої комісії чи комісії з референдуму).

Як отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати, кваліфікуються дії особи, яка взагалі не має права голосувати на цій ділянці, так і особи, яка внесена у відповідні списки виборців, але на момент вчинення злочину втратила право отримання бюлетеня (наприклад, бюлетень отримує особа, яка вже проголосувала).

На кваліфікацію дій таких осіб не впливає – отримували вони бюлетень від уповноважених осіб (членів виборчих комісій) чи від осіб, які не мали права його надавати. В останньому випадку дії особи, яка надала бюлетень, також кваліфікуються за ст.158-1 КК – надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати.

За відповідною частиною ст.158-1 КК кваліфікуються дії осіб, які обманом отримали виборчий бюлетень для голосування за свого родича чи знайомого, у т.ч. – за його згодою.

Наприклад «ОСОБА_1, усвідомлюючи, що порушує принципи рівного та прямого виборчого права, отримав від члена дільничної комісії бюлетені для голосування за сина ОСОБА_3 про що поставив свій особистий підпис у списку виборців, навпроти прізвища виборця ОСОБА_3 під номером 187 та у контрольних талонах до вказаних виборчих бюлетенів. У подальшому ОСОБА_1, отримавши бюлетені для власного голосування та бюлетені для голосування за ОСОБА_3, проголосував два рази, вкинувши усі бюлетені до скриньки. Вироком суду він був засуджений за частиною 1 ст.158-1 КК».⁷

На практиці надання виборцю / отримання виборцем заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі є елементом так званих «виборчих каруселей», коли виборець вкидає у виборчу скриньку наданий йому перед цим заповнений бюлетень, а отриманий в законному порядку чистий (незаповнений) бюлетень виносить з виборчої дільниці і передає тому, хто надав йому заповнений бюлетень, чи іншій особі для продовження «каруселі». Такі дії виборця, учасника референдуму, поєднані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди, кваліфікуються за сукупністю злочинів – за частинами 1 чи 2 ст.158-1 КК і додатково за частиною 1 чи 4 ст.160 КК.

Відповідно, – дії особи, яка надала виборцю заповнений виборчий бюлетень чи заповнений бюлетень для голосування на референдумі з одночасною пропозицією, обіцянкою або

⁷ Вирок Бережанського районного суду Тернопільської області. Справа №593/1629/15-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56628808>.

наданням виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за повернення ним чистого (незаповненого) бюлетеня, кваліфікується як сукупність злочинів – за частиною 1 чи 2 ст.158-1 і частиною 2 чи 4 ст.160 КК.

Отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати, безпосередньо на виборчій дільниці передбачає необхідність для винної особи розписатися у списку виборців (учасників референдуму).

Проставляння особою, яка незаконно отримала виборчий бюлетень, підпису у відповідному списку виборців (списку учасників референдуму) та на коринці бюлетеню не утворює складу підробки виборчих документів і кваліфікується за частиною 1 чи 2 ст.158-1 КК без використання додатково частини 2 ст.158 КК.

Як *викрадення* виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі кваліфікується вчинене будь-яким способом (таємним або відкритим) вилучення з місця їх законного знаходження: з приміщення типографії, де бюлетені були віддруковані; з транспортного засобу, яким бюлетені транспортувалися; безпосередньо у виборця, який отримав бюлетень для голосування.

За ст.158-1 КК кваліфікується викрадення бюлетеня як чистого (не заповненого виборцем), так і використаного (заповненого виборцем).

Наприклад, ОСОБА_1 був засуджений за частиною 1 ст.158-1 КК за викрадення чотирьох виборчих бюлетенів, вчинене при таких обставинах. 25 жовтня 2015 р. він перебуваючи у приміщенні виборчої дільниці № 560799, розташованої у смт. Степань Сарненського району Рівненської

області, на використання свого права на участь у виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, отримав від членів вказаної виборчої дільниці під підпис у контрольних талонах та у списках виборців 4 виборчих бюлетеня, після чого, знаходячись в кабінці для голосування, керуючись особистими мотивами, умисно, з метою таємного викрадення виборчих бюлетенів, згорнув отримані 4 виборчі бюлетені, які сховав у внутрішню кишеню одягнутої на ньому куртки. В подальшому ОСОБА_1, не реалізувавши своє право вибору, виніс з приміщення виборчої дільниці чотири виборчі бюлетені, отримавши реальну можливість розпоряджатися наявними у нього виборчими бюлетенями на власний розсуд.⁸

Якщо виборчі бюлетені або бюлетені для голосування на референдумі викрадаються разом з виборчою скринькою, вчинене кваліфікується за частиною 3 чи 4 ст.158 КК.

Як приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі кваліфікуються дії з вилучення одного чи більше бюлетенів з належного місця їх знаходження і переміщення в інше (з виносом з приміщення чи без такого), що робить неможливим їх використання під час виборів або референдуму. На відміну від викрадення бюлетенів, яке може бути вчинене будь-якою особою, приховування вчинюється суб'єктом виборчого процесу, який має повноваження для роботи з бюлетенями. Наприклад, член виборчої комісії, якому доручено видавати бюлетені виборцям, виносить кілька бюлетенів з приміщення дільниці і ховає їх в іншому місці.

Якщо бюлетені переміщені в місце, до якого має доступ лише ця особа (наприклад, ховає їх у

⁸ Вирок Сарненського районного суду Рівненської області. Справа № 572/195/16-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55486280>.

своєму автомобілі чи відносить додому і повертається до виборчої ділянки) такі дії кваліфікуються як викрадення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі.

Як надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі кваліфікуються дії по врученню виборцю чи учаснику референдуму бюлетеня, в якому зроблені позначки, що засвідчують волевиявлення. Для кваліфікації злочину не має значення, чи відповідають ці позначки волевиявленню, яке в дійсності бажає здійснити виборець, учасник референдуму. Так само не має значення як вплинуло заповнення бюлетеня на його статус (наприклад, якщо буде визнаний такий бюлетень недійсним через те, що зроблено більш як одну позначку проти прізвищ кандидатів).

Як голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз кваліфікуються дії виборця (учасника референдуму) по голосуванню два чи більше разів на одних виборах – в одному чи в різних округах, на одній чи в різних виборчих ділянках.

Наприклад, як голосування більше ніж один раз кваліфікується голосування за місцем реєстрації проживання, а потім, в той же день, – за місцем фактичного проживання. Так само як голосування більше ніж один раз кваліфікується голосування спочатку за своїм прізвищем, а потім за паспортом родича, сусіда тощо. Якщо при цьому використовуються підроблені паспорт чи інший документ, який надається для отримання виборчого бюлетеня, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів – за частиною 1 чи 2 ст.158-1 та за частиною 4 ст. 358 КК.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 2 ст.158-1 КК).

Кваліфікований склад містить такі три альтернативні кваліфікуючі ознаки:

- вчинення злочину повторно;
- вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб;
- вчинення злочину одним з альтернативних спеціальних суб'єктів: кандидатом на виборах; членом виборчої комісії чи комісії з референдуму; довіреною особою кандидата на виборах; представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму; уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії; членом ініціативної групи референдуму; офіційним спостерігачем на виборах або референдумі.

Повторним вважається вчинення особою двох чи більше передбачених частинами 1 або 2 ст. 158 КК дій незалежно від їх кількості та порядку (див.: ст.32 КК).

Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо будь-яке діяння, передбачене частинами 1 або 2 ст.158 КК, спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст.28 КК). Щодо ознак інших спеціальних суб'єктів цього складу злочину див. вище: параграф 1 посібника .

Злочин, передбачений частинами 1 і 2 ст. 158 КК, має *формальний склад* і вважається закінченим з моменту вчинення відповідної дії. Злочин у формі приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі відноситься до триваючих. Злочин у формі голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз вважається закінченим в момент другого голосування.

Голосування виборцем, учасником референдуму більше двох разів на кваліфікацію не впливає але має бути відображено у

процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи.

Можливі готування та замах на вчинення злочину (частини 1 і 2 ст.158-1 КК), а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

Наприклад, ОСОБА_3 за попередньою змовою з ОСОБОЮ_1 і ОСОБОЮ_2 15 листопада 2015 р. разом з вказаними особами прийшов до звичайної виборчої дільниці №321130 по вул. П. Запорожця, 39 в м. Біла Церква Київської області, на якій права голосувати вони не мали, так як не перебували і знали, що не перебувають у списках виборців на даній виборчій дільниці. ОСОБА_1 та ОСОБА_2 пройшли до приміщення для голосування звичайної виборчої дільниці №321130 - клубу БЦ УВП «УТОС», що на другому поверсі, де кожний з них отримав бюлетень для повторного голосування в єдиному одномандатному окрузі з виборів Білоцерківського міського голови Київської області й, не маючи права голосувати, пройшли до кабінки для голосування, поставили відмітку навпроти кандидата на посаду Білоцерківського міського голови і вкинули виборчий бюлетень до однієї із скриньок для голосування. В той же час ОСОБА_3 був зупинений працівниками Білоцерківського відділу поліції для перевірки документів в холі вказаної будівлі неподалік від приміщення для голосування. У зв'язку з тим, що місце реєстрації ОСОБА_3 не відповідало спискам адрес, які належали до звичайної виборчої дільниці № 321130, то ОСОБА_3 не був допущений до приміщення для голосування. Судом ОСОБА_1 і ОСОБА_2 були засуджені за частиною 2 ст.158-1 КК, а ОСОБА_3 – за частиною 3 ст.15 і частиною 2 ст.158-1 КК, тобто за вчинення незакінченого замаху на отримання за попередньою змовою групою осіб виборчого бюлетеня особою, яка не має права його отримувати.⁹

⁹ Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56524149>.

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Суб'єкт злочину за складом, що передбачений частиною 1 ст.158-1 КК, *загальний* – фізична осудна особа з 16 років. Однак у випадку вчинення цього злочину у формі голосування більше ніж один раз його суб'єкт є *спеціальний* – виборець чи учасник референдуму, тобто громадянин України, який досяг на день проведення виборів чи референдуму вісімнадцяти років (ст.70 Конституції України).

Суб'єкт кваліфікованого складу (частина 2 ст.158-1 КК) за ознакою повторності та попередньої змови групи осіб *загальний* – фізична осудна особа з 16 років. За відсутності ознак повторності чи попередньої змови групи осіб кваліфікація за частиною 2 ст.158-1 КК можлива лише коли особа має ознаки одного з шести вказаних *спеціальних* суб'єктів.

Нерідко між членами виборчої комісії розподілені обов'язки таким чином, що один з них перевіряє документи виборця і інформує іншого про наявність чи відсутність підстав видати виборцю виборчий бюлетень.

За ст.158-1 КК кваліфікуються дії члена виборчої комісії, який після перевірки документів у особи, умисно повідомляє іншому члену комісії неправдиву інформацію про наявність у виборця права на отримання виборчого бюлетеня. В таких випадках член виборчий комісії, який безпосередньо надав виборчій бюлетень особі, яка не має права його отримувати, відповідальність за ст.158-1 КК не несе – за відсутністю в його діях умислу.

Наприклад, за частиною 2 ст.158-1 КК був засуджений ОСОБА_3, яка, перебуваючи на посаді члена виборчої дільниці під час проведення виборів з повторного голосування в єдиному одномандатному виборчому окрузі з виборів Білоцерківського міського голови 15 листопада 2015 р., з умислом, який був направлений на порушення встановленого порядку голосування повідомила іншому члену виборчої комісії, яка знаходилась поряд

за столом і видавала виборчі бюлетені для голосування, неправдиву інформацію, про наявність громадянина ОСОБА_6 у списках виборців, у якого мається відповідна відмітка "ОК" у паспорті, достовірно знаючи, що він не перебуває у списках виборців на даній ділянці і не має права отримувати даний виборчий бюлетень, після чого останній отримав виборчий бюлетень для повторного, про що поставив відповідні записи в контрольному талоні до вказаного виборчого бюлетеня.¹⁰

Юридичні (статусні) ознаки кандидата на виборах, члена виборчої комісії чи комісії з референдуму, довіреної особи кандидата на виборах, представника політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженої особи політичної партії чи місцевої організації політичної партії, члена ініціативної групи референдуму, офіційного спостерігача на виборах або референдумі визначені у законах про відповідні вибори, законах про референдуми, а також у Законі «Про Центральну виборчу комісію». Наприклад, членом ініціативної групи референдуму може бути громадянин України, який на день її утворення має право голосу і включений (обраний) до її складу на зборах громадян України щодо проведення всеукраїнського референдуму (ст.30 Закону від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум»). Про поняття «член виборчої комісії» див. вище: параграф 1 цього посібника.

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1 і 2 ст.158-1 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Мотив і мета, з якими діє винна особа, на кваліфікацію не впливають.

¹⁰ Вирок Білоцерківський міський районний суд Київської області. Справа №357/2778/16-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56682323>.

§4. КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Стаття 158-2. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

1. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

(Кодекс доповнено статтею згідно із Законом від 01.12.2005)

Стаття 158-2 КК містить ознаки одного основного (частина 1) та одного кваліфікованого (частина 2) складів злочину.

Редакція частини 1 цієї характеризується, як буде показано нижче, використанням таких лексичних та граматичних конструкцій, які значно ускладнюють встановлення об'єктивних ознак злочину. Деякі з цих конструкцій взагалі унеможливають виявлення волі законодавця. Як результат – неоднозначне тлумачення даної норми в теорії кримінального

права (в науково-практичних коментарях КК та монографічній літературі), а також відсутність в Державному реєстрі судових рішень вироків за ст. 158-2 КК.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основного і кваліфікованого складів злочину є суспільні відносини, що забезпечують можливість верифікації результатів волевиявлення виборців на підставі виборчої документації або документів референдуму.

Предметом злочину виступають виборча документація та документи референдуму.

Наразі жоден із законів про вибори не містить дефініції поняття «виборча документація». Так, Закон України від 30 червня 2004 р. «Про Центральну виборчу комісію» взагалі не використовує це поняття. У Законі від 17 листопада 2011 р. «Про вибори народних депутатів України» до виборчої документації віднесено: інформаційні плакати, плакати, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори депутатів, печатки дільничних виборчих комісій (пункт 11 ст.31 Закону); протоколи про підсумки голосування (пункт 16 ст.31 Закону); протоколи про підрахунок голосів на виборчій дільниці (пункт 9 ст.32 Закону); виборчі бюлетені (частина 1 ст.51, частина 2 ст.93 Закону); зіпсовані виборчі бюлетені (частина 9 ст.81 Закону); протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці (частина 2 ст.87 і частина 1 ст.115 Закону); протоколи про підсумки голосування в межах виборчих округів (частина 1 ст.115 Закону).

Закон «Про вибори Президента України» до виборчої документації відносить: виборчі бюлетені (пункт 12 частини 2 ст.25, частина 1 ст.39, частина 1 ст.81, частина 11 ст.83 Закону); бланки протоколів виборчих комісій про підрахунок голосів та встановлення результатів голосування (пункт 12 частини 2 ст.25 Закону); невикористані бланки протоколів дільничних виборчих комісій (частина 25 ст.28, частина 1 ст.81 Закону); зіпсовані

виборчі бюлетені (частина 8 ст.72 Закону); протоколи про підрахунок голосів виборців (частина 1 ст.78 Закону).

Закон «Про місцеві вибори» до виборчої документації відносить: бланки протоколів (пункт 10 частини 2 ст.25 Закону); виборчі бюлетені (пункт 2 частини 2 ст.74, частина 9 ст.82, частина 24 ст.83 Закону); зіпсовані виборчі бюлетені (частина 14 ст.75 Закону).

Закон «Про всеукраїнський референдум» до документів референдуму відніс: невикористані бюлетені (частина 6 ст.85 Закону); список учасників всеукраїнського референдуму (частина 11 ст.85 Закону); витяг із списку учасників всеукраїнського референдуму (частина 11 ст.85 Закону); заяви, на підставі яких складався витяг із списку учасників всеукраїнського референдуму (частина 11 ст.85 Закону); контрольні талони бюлетенів (частина 12 ст.85 Закону); виявлені у виборчих скриньках предмети, що не є бюлетенями для голосування встановленої форми (частина 20 ст.85 Закону); бюлетені, котрі не підлягають врахуванню при встановленні загальної кількості учасників референдуму, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів учасників референдуму (частина 27 ст.85 Закону); недійсні бюлетені (частина 31 ст.85 Закону); бюлетені з голосами учасників референдуму, поданими на підтримку питання референдуму, та бюлетені з голосами учасників референдуму, поданими проти питання референдуму (частина 34 ст.85 Закону); примірники протоколу дільничної комісії референдуму про підрахунок голосів учасників референдуму на дільниці референдуму (частина 8 ст.86 Закону, частина 4 ст.87, частина 3 ст.90, а також частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); усі бюлетені для голосування, виявлені у виборчих скриньках на дільниці референдуму де голосування визнано недійсним (частина 4 ст.87 Закону); бюлетені для голосування (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); контрольні талони (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); виявлені у виборчих скриньках предмети, що не є бюлетенями для голосування встановленої форми (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); списки учасників референдуму (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88);

окремі думками членів дільничної комісії, викладені у письмовій формі (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); акти, заяви, скарги та рішення, прийняті комісією (частина 11 ст.86 і частина 1 ст.88); перший примірник протоколу окружної комісії референдуму про підсумки голосування в межах територіального округу референдуму, а за наявності - перший примірник протоколу з позначкою "Уточнений" (частина 7 ст.91 Закону).

Аналіз вказаних норм та інших законодавчих приписів, а також матеріалів практики, дозволяє дійти певних висновків.

По-перше, звертає на себе увагу та обставина, що у виборчих законах і у референдному законі використовуються як поняття «документ», так і поняття «документація»: виборчий документ і виборча документація, документ референдуму і документація референдуму. Натомість у розділах, що містять норми про зберігання документів, усі закони використовують одне поняття —«документація».

Тому використання законодавцем у диспозиції частини 1 ст.158-2 КК різних слів («документація» і «документи») для визначенні предмету злочину не має змістовного навантаження – виборча документація складається з виборчих документів, документи референдуму утворюють у своїй сукупності документацію референдуму. Відтак знищення (пошкодження) виборчої документації означає знищення (пошкодження) виборчих документів. Так само знищення (пошкодження) документів референдуму означає знищення (пошкодження) документації референдуму.

По-друге, виборчим та референдним законодавством до відповідних виборчої документації чи документів референдуму відносяться деякі предмети, знищення і пошкодження яких не може завдати шкоди об'єкту цього злочину, а також об'єктам

інших злочинів проти виборчих прав. Наприклад, виявлені у виборчих скриньках предмети, що не є бюлетенями для голосування встановленої форми, запаковуються, пакет заклеюється, на ньому робиться напис "Предмети", а також зазначаються номер територіального округу референдуму або позначення закордонного округу референдуму, номер дільниці референдуму, дата і час пакування, ставляться підписи усіх присутніх членів дільничної комісії референдуму та печатка дільничної комісії (частина 20 ст.85 Закону «Про всеукраїнський референдум»). Ці предмети (наприклад, аркуші з лайкою на адресу кандидата) включаються до виборчої документацією але не впливають на результати голосування, а їх знищення чи пошкодження ніяким чином не може завадити перерахунку голосів чи верифікації результатів виборів іншим способом. Так само, не можуть вплинути на встановлення результатів виборів та їх наступну верифікацію знищення чи пошкодження інформаційних плакатів та плакатів, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори і які пунктом 11 ст.31 Закону «Про вибори народних депутатів України» також віднесені до виборчої документації. Знищення чи пошкодження незаповнених бланків протоколів виборчих комісій (пункт 12 частини 2 ст.25 Закону) також не може завдати шкоди об'єкту цього злочину. Інакше кажучи – усі документи, що відносяться до предмету цього злочину, підлягають після проведення виборів або референдуму зберіганню певний строк у державних архівних установах чи в Центральній виборчій комісії України. Але не усі документи, що підлягають зберіганню у державних архівних установах чи в Центральній виборчій комісії України, відносяться до предмету цього злочину.

Слід також врахувати, що ряд виборчих документів складається в декількох примірниках. Наприклад, протокол про підсумки голосування у загальнодержавному окрузі в межах одномандатного округу складається окружною виборчою комісією у кількості примірників, на три більший, ніж кількість осіб, які входять до складу окружної виборчої комісії. Перший

примірник протоколу окружна виборча комісія транспортує до Центральної виборчої комісії, другий примірник протоколу зберігається в окружній виборчій комісії, третій - невідкладно вивішується для загального ознайомлення у приміщенні окружної виборчої комісії, а решта по одному примірнику видаються членам окружної виборчої комісії (частини 3-8 ст.95 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Встановлення результатів виборів депутатів у одномандатних округах здійснюється Центральною виборчою комісією на підставі розгляду отриманих нею протоколів окружних комісій, тобто перших примірників вказаних протоколів. Після цього саме ці примірники протоколів, передаються в установленому порядку на зберігання до центральної державної архівної установи, а другий примірник окружні виборчі комісії передають до Державного архіву в Автономній Республіці Крим та відповідних місцевих державних архівних установ.

Зрозуміло, що знищення інших примірників протоколів (наприклад, спалення членом окружної комісії наданого йому особисто примірника) ніяк не вплине на встановлення результатів виборів та їх наступну верифікацію і не може кваліфікуватися за ст.158-2 КК.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати визначення предмету злочину цього злочину.

Під документами та документацією, як предметами цього злочину розуміються примірники документів, що відповідно до норм виборчого чи референдного законодавства складаються та використовуються для визначення підсумків голосування на виборах чи референдумі, можуть слугувати засобом наступної верифікації законності процесу ініціювання референдуму, результатів виборів чи референдуму, а також підлягають збереженню після проведення виборів або референдуму у державних архівних установах чи в Центральній виборчій комісії України.

Деякі з таких документів прямо вказані у диспозиціях статей 158 і 158-1 КК. Це виборчі бюлетені, бюлетені для голосування на референдумі, протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, про підрахунок голосів учасників референдуму, про підсумки голосування на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму. Мають значення для верифікації законності процесу ініціювання референдуму та результатів виборів чи референдуму також підписні листи, списки виборців, контрольні талони бюлетенів тощо.

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

Об'єктивну сторону основного складу злочину (частина 1 ст.158-2 КК) утворюють активні дії.

Знищення документів – приведення їх у стан повної непридатності для верифікації результатів виборів чи референдуму, коли такі документи перестають бути носієм належної інформації (спалювання, подрібнення спеціальним пристроєм «shredder» тощо).

Обов'язковою ознакою складу злочину у формі знищення виборчої документації або документів референдуму є **певний час**, а саме – «поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму». У більшості коментарів до статті 158-2 КК відсутнє тлумачення наведеної законодавчої конструкції – автори лише відтворюють її в тексті коментаря.¹¹

Разом з тим, навряд чи можна погодитися з тлумаченням, запропонованим авторами монографії «Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав», де вказано, що часом вчинення злочину є «період встановлених

¹¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 1040 с. (С.152-153); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с. (С. 379-380).

виборчими законами строків зберігання виборчих документів та документів референдуму у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України». Далі автори стверджують, що слово «поза» вжите законодавцем для вказівки на час вчинення діяння – знищення документів до закінчення визначеного законом строку їх зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення відповідних виборів.¹² Таке тлумачення є прямо протилежним тексту закону та граматичній функції в українській мові службового слова «поза».

Прийменник «поза» завжди уживається для виключення того, що названо у реченні іменником, а конкретно в даному звороті – при вказуванні на певний час перед чим-небудь.¹³ Тобто граматична конструкція диспозиції частини 1 ст.158-2 КК з використанням службового слова «поза» вказує на таке:

по-перше, існує певний строк зберігання виборчої документації та документів у державні архівній установі чи в Центральній виборчій комісії України референдуму після проведення виборів або референдуму;

по-друге, часом вчинення дії (знищення документів) є час до початку перебігу вказаного строку.

Тривалість строку (п'ять, чотири, три чи два роки) для складу цього злочину значення не має, оскільки дія вчинюється *ДО* початку його перебігу. Викладене вище підтверджується і тим, що текст законопроекту про внесення до КК цієї статті був більш простий для тлумачення. Редакція цієї статті в законопроекті: «Внесення змін, підміна або знищення виборчої документації поза встановленим законом строком».¹⁴ Тобто передбачалась відповідальність за знищення виборчої документації не тоді, коли її належало знищити. На жаль

¹² Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П.Андрушко, І.О.Зінченко, С.Я.Лихова та ін.; За заг.ред. В.П.Тихого. – Х.: изд-во Кроссроуд, 2008. – 344 с. (С.187-188).

¹³ Словник української мови: в 11 томах. — Том 6, 1975. — С. 779.

¹⁴ [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=19486.

доопрацювання законопроекту значно ускладнило його остаточну граматичну конструкцію.

Додатково зазначимо, що окрім ст.158-2 КК, прийменник «поза» використаний законодавцем ще в трьох статтях КК (частини 1 і 2 ст.10, частина 1 ст.201 і частина 1 ст.305) і в кожному з цих випадків не виникає сумніву, що мова йде про дії, які вчинюються «не там» чи «не під час того», на що вказується іменником. «Поза межами України» – не на території України. «Поза митним контролем» – без митного контролю. Немає жодної обставини, яка б дозволяла стверджувати, що в частині 1 ст.158 КК прийменник «поза» використовується в іншому значенні.

Підсумовуючи: за ст.158-2 КК кваліфікуються дії по знищенню предмету цього злочину під час проведення та після проведення виборів або референдуму, але до моменту передачі відповідних документів (документації) для зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України.

Незаконність знищення виборчої документації і документів виборів присутня завжди, коли присутній предмет цього злочину. Ні при яких умовах не можуть бути законними дії по знищенню заповнених виборцями виборчих бюлетенів, перших двох примірників протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, контрольних талонів до використаних бюлетенів тощо.

Знищення документів, які не підлягають зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України, може бути як законним, так і незаконним. Однак і в першому і в другому випадках такі дії не можуть бути кваліфіковані за ст.158-2 КК оскільки відсутній предмет цього злочину. Якщо, наприклад, особа

підпалює примірник списку виборців, що призначений для загального ознайомлення (тобто примірник, який не підлягає зберіганню у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України), вчинене кваліфікуються не за ст.158-2 КК, а за відповідними частинами ст.357 і ст.296 КК (за наявності усіх передбачених ними ознак відповідних складів злочинів).

Пошкодження – приведення документів у частково непридатний стан, коли можливість їх використання для верифікації результатів виборів чи референдуму суттєво утруднюється (розірвання на шматки, затоплювання водою тощо).

Граматичне тлумачення диспозиції частини 1 ст.158-2 КК (відсутність ознаки незаконності дій, які вказані після коми і звороту «а так само») не дає підстав для іншого висновку окрім такого: пошкодження документів є кримінально караним незалежно від того законно чи незаконно вчинені такі дії. На користь такого висновку свідчить і системно-порівняльний аналіз цієї норми з диспозиціями інших статей КК. Наприклад, частина 1 ст.162 КК містить опис трьох різних дій («проникнення», «проведення» і «виселення») і кожна з них окремо, так би мовити персонально, характеризується законодавцем як дія незаконна. У диспозиції частини 1 ст.176 КК, де використана аналогічна граматична конструкція, відповідні дії після звороту «а так само» охарактеризовані окремо як незаконні.

Далі. Граматична побудова диспозиції частини 1 ст.158-2 КК свідчить також про те, що така ознака складу, як час вчинення діяння («поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України») не поширюється на вчинення цього злочину у формі пошкодження предметів злочину.

Якщо знищення виборчої документації або документів референдуму під час (у строки) їх

зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України не може кваліфікуватися за ст.158-2 КК, то їх пошкодження за тих же обставинах навпаки – необхідно кваліфікувати за частиною 1 чи 2 цієї статті.

«Виправлення» ситуації тлумаченням, за яким вказані вище ознаки діяння у формі знищення предмету злочину поширюються і на вчинення його у формі пошкодження буде фактично застосуванням кримінального закону за аналогією, що заборонено.

Таким чином діюча редакція тексту частини 1 ст.158-2 КК щодо опису ознак складу цього злочину у формі пошкодження виборчої документації або документів референдуму є прикладом своєрідної аутоколізії, коли внутрішні суперечності (неточності) в побудові окремо взятої статті КК фактично унеможливлюють застосування окремих її приписів, в даному випадку приписів про кваліфікацію за частинами 1 чи 2 ст.158-2 КК дій, якими особа пошкоджує виборчу документацію або документи референдуму. Такі дії слід кваліфікувати за відповідними частинами ст.357 КК, а за наявності хуліганських мотивів – додатково за відповідними частинами ст.296 КК.

Знищення чи пошкодження відповідних документів (документації) під час їх зберігання у Національному архівному фонді кваліфікується за частиною 1 чи 3 ст.298-1 КК.

Знищення чи пошкодження бюлетенів в результаті незаконного знищення чи псування

виборчої скриньки з бюлетенями кваліфікується за частинами 3 чи 4 ст.158 КК.

Знищення предмету цього злочину, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, кваліфікується за сукупністю відповідної частини ст.158-2 і частини 2 ст.194 КК.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 2 ст.158 КК).

Кваліфікований склад містить такі альтернативні кваліфікуючі ознаки:

- вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб;
- вчинення злочину одним з альтернативних спеціальних суб'єктів: членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища.

Злочин визнається вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо будь-яке діяння, передбачене частинами 1 або 2 ст.158-2 КК, спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст.28 КК). Щодо ознак інших спеціальних суб'єктів цього складу злочину див. нижче.

Злочин, передбачений частинами 1 і 2 ст. 158-2 КК, має формальний склад і вважається закінченим з моменту вчинення відповідної дії. Злочин у формі приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі відноситься до триваючих. Можливі готування та замах на вчинення злочину (наприклад, в наслідок підпалу було пошкоджено лише упаковку виборчої документації), а також добровільна відмова при незакінченому злочині.

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Суб'єкт злочину за складом, що передбачений частиною 1 ст.158-2 КК, загальний – фізична осудна особа з 16 років.

Суб'єкт кваліфікованого складу (частина 2 ст.158-2 КК) за ознакою попередньої змови групи осіб – також загальний. За відсутності ознаки попередньої змови групи осіб кваліфікація за частиною 2 ст.158-2 КК можлива лише коли особа має ознаки одного з двох вказаних в ній спеціальних суб'єктів.

Юридичні (статусні) ознаки *члена виборчої комісії* визначені у законах про відповідні вибори (див. також: вище параграф перший). Про поняття *службової особи* див.: частини 3 і 4 ст.18, примітки 1 і 2 до ст.364 КК.

Вчинення діяння членом комісії з референдуму не є ознакою кваліфікованого складу цього злочину і кваліфікується за частиною 1 ст.158-2 КК.

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1 і 2 ст.158-2 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Мотив і мета, з якими діє винна особа, на кваліфікацію не впливають.

§5. КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ТАЄМНИЦІ ГОЛОСУВАННЯ

Стаття 159. Порухення таємниці голосування

1. Умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі, - карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене членом виборчої комісії або комісії з референдуму чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища, - карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

(Стаття 159 в редакції Закону № 3504-IV від 23.02.2006)

Стаття 159 КК містить ознаки одного основного (частина 1) та одного кваліфікованого (частина 2) складів злочину.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основного і кваліфікованого складів цього злочину є суспільні відносини, щодо забезпечення виборчого права та права на участь у референдумі в частині забезпечення таємниці голосування.

Формула, використана законодавцем для характеристики потерпілого («громадянин, який взяв участь у виборах або референдумі») потребує обмежувального тлумачення, оскільки за чинним виборчим та референдним законодавством

громадянин може брати участь у виборах і референдумі в різних формах: особиста участь у голосуванні, участь у виборах в якості кандидата, участь у роботі виборчих комісій чи комісій з всеукраїнського референдуму, участь у проведенні агітації, участь у здійсненні спостереження за виборами чи проведенням всеукраїнського референдуму тощо.

Потерпілий як обов'язкова ознака цього складу злочину – це дієздатний громадянин України, якому на день голосування виповнилося вісімнадцять років і який включений до списку виборців на виборчій дільниці (до списку учасників референдуму на дільниці референдуму), отримав і заповнив в установленому порядку виборчий бюлетень (бюлетень для участі у всеукраїнському референдумі).

Відсутній потерпілий, а відтак і склад цього злочину, у випадках добровільного повідомлення виборцем чи учасником референдуму іншим особам про свій вибір, наприклад, своїм родичам чи знайомим, а також при відповідях працівникам установ, що проводять соціологічні опитування (так званий exit poll).

Однак подальше розголошення вказаними особами зазначеної інформації утворює склад розголошення змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі.

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

Об'єктивна сторона основного і кваліфікованого складів злочину утворюється *активними діями* по розголошенню змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах, всеукраїнському чи місцевому референдумі. Спосіб розголошення змісту волевиявлення на кваліфікацію не впливає. Це може бути усне повідомлення про нього будь-яким особам, наприклад членам виборчої комісії, іншим виборцям,

журналістам, або демонстрація присутнім заповненого бюлетеня, демонстрація відеозапису чи фотознімка заповнення громадянином бюлетеня тощо.

Передбачений ст. 159 КК злочин має формальний склад і вважається закінченим в момент, коли зміст волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі, став відомий хоча б одній сторонній особі. Під сторонньою особою розуміється будь-яка особа (у т.ч. родичи чи інші близькі особи виборця, працівники правоохоронних органів тощо), окрім самого виборця чи учасника референдуму і особи, яка розголошує зміст волевиявлення потерпілого. Можливе готування до злочину (наприклад, особа встановлює відеокамеру в кабінці для голосування) та замах на злочин (наприклад, особа продемонструвала заповнений бюлетень, але ніхто з присутніх не зміг побачити того, як саме він був заповнений). Можлива добровільна відмова при готуванні до злочину.

Таємниця голосування являє важливу складову виборчого права або права брати участь в референдумі. Тому порушення таємниці голосування є одночасно перешкоджанням здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі.

Діяння кваліфікуються за частинами 1, 2 чи 3 ст.157 КК коли посягання на конституційний принцип таємниці голосування вчинені діями, які поєднані з обманом або примушуванням.

Наприклад, особа пропонує виборцю «допомогти» заповнити бюлетень (обман). Або виборець під погрозою насильства вимушений показати винній особі заповнений бюлетень (примушування).

Натомість за частинами 1 чи 2 ст.159 КК кваліфікуються дії, якими інформація про зміст волевиявлення громадянина, яка стала відома винній особі в той чи інший спосіб,

розголошується третім особам (одній, багатьом і навіть усім – при використанні засобів масової інформації).

Вчинене в таких випадках може утворювати реальну сукупність злочинів. Так, практиці відомі випадки, коли особа із застосуванням обману чи насильства перешкоджає виборцю вкинути до скриньки заповнений бюлетень і забирає його собі (перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі). Потім ця особа демонструє зміст вилученого бюлетеня третім особам, чим розголошує зміст волевиявлення громадянина. Суди обґрунтовано такі дії кваліфікують за відповідними частинами статей 157 і 159 КК.

Наприклад, за частиною 3 ст.157 КК та частиною 2 ст.159 КК був засуджений ОСОБА_2, який 17 січня 2010 р., в день проведення виборів Президента України, будучи членом виборчої комісії, перебуваючи на території виборчої дільниці № 68 територіального виборчого округу № 56 в м. Макіївка, підійшовши до громадянки ОСОБА_3, коли остання після здійснення волевиявлення намагалась опустити бюлетень для голосування в урну для голосування, навмисне, протиправно в порушення ст. ст. 29, 76 Закону України «Про вибори Президента України» забрав з її рук бюлетень, порушивши виборче право потерпілої, гарантоване ст. 70 Конституції України, тим самим перешкодив здійсненню виборцем права на голосування. Після цього ОСОБА_2 показав членам виборчої комісії текст виборчого бюлетеня, в якому навпроти кандидата в Президенти України стояла позначка про волевиявлення потерпілої, тим самим оприлюднив волевиявлення виборця.¹⁵

¹⁵ Вирок Радянського районного суду Макіївки Донецької області. Справа № 1/0546/63/12. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27027453>.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 2 ст.159 КК).

Кваліфікований склад передбачає вчинення злочину одним з альтернативних спеціальних суб'єктів: членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища.

Юридичні (статусні) ознаки *члена виборчої комісії* визначені у законах про відповідні вибори та в законах про всеукраїнський чи місцеві референдуми (див. також: вище параграф перший). Про поняття *службової особи* див.: частини 3 і 4 ст.18, примітки 1 і 2 до ст.364 КК.

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Суб'єкт загального складу злочину (частина 1 ст. 159 КК) загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єкт *кваліфікованого* складу (частина 2 ст.159 КК) – спеціальний, а саме член виборчої комісії або комісії з референдуму, інша службова особа, яка діє з використанням свого службового становища.

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1 і 2 ст.159 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Мотив і мета, з якими діє винна особа, на кваліфікацію не впливають.

§6. КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ, АГІТАЦІЇ З ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АБО МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ

Стаття 159-1. Порухення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму

1. Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах - карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Умисне здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права, умисне здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі, умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права, а так само умисне отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі, умисне отримання у великому розмірі

фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму, умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку, -

караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно, -

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Великим розміром у цій статті визнається розмір суми грошових коштів, вартість майна, пільг, послуг, позик, переваг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру, що у два чи більше разів перевищує встановлений законом максимальний розмір внеску на підтримку політичної партії чи максимальний розмір фінансової (матеріальної) підтримки на здійснення передвиборної агітації або агітації з референдуму.

(Кодекс доповнено статтею 159-1 згідно із Законом від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом від 14.10.2014; в редакції Закону від 08.10.2015; із змінами, внесеними згідно із Законом від 18.02.2016)

Частини 1 і 2 ст.159-1 КК містять ознаки окремих основних складів цього злочину, а частина 3 – ознаки кваліфікованого складу – спільні для обох основних складів. Частина 4 ст.159-1 КК містить ознаки особливо кваліфікованого складу – тільки відносно дій, передбачених частиною 2 цієї статті.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом основних і кваліфікованого складів цього злочину є суспільні відносини, щодо забезпечення порядку фінансування участі в виборах політичних партій, а також порядку фінансування передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму.

Предметом складів злочинів, передбачених частинами 1 і 2 ст.159-1 КК, законодавцем названі: 1) звіт партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; 2) фінансовий звіт про надходження коштів виборчого фонду партії; 3) фінансовий звіт про використання коштів виборчого фонду партії; 4) фінансовий звіт про надходження коштів виборчого фонду місцевої організації партії; 5) фінансовий звіт про використання коштів виборчого фонду місцевої організації партії; 6) фінансовий звіт про надходження коштів виборчого фонду кандидата на виборах; 7) фінансовий звіт про використання коштів виборчого фонду кандидата на виборах.

Форма «Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» затверджена рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 9 червня 2016 р. № 3.

Форми інших звітів затверджуються Центральною виборчою комісією (див., напр.: постанову ЦВК від 10 червня 2016 р. № 200 «Про форми фінансових звітів про надходження і

використання коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати в народні депутати України від яких зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах, порядок їх складання, надсилання та проведення аналізу».

Усі різновиди звітів як предмети цього злочину мають паперову форму з підписами уповноважених осіб та печатками центрального органу чи місцевої організації партії (фінансовий звіт кандидата).

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

2.1. Ознаки об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого частиною 1 ст.159-1 КК.

Об'єктивна сторона цього складу полягає в *активних діях*, які охарактеризовані словами «подання завідомо недостовірних відомостей». Фактично дії полягають в поданні предмету злочину (звіт партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах), який містить завідомо недостовірні відомості).

«Напрям» перекручення звітності, тобто – завищення чи заниження певних показників, – значення не має. Це може бути, наприклад, заниження у звіті порівняно з фактичними витратами суми коштів, сплачених за оренду обладнання та технічних засобів для ведення передвиборної агітації (пункт 2.3.3 форми «Звіту про надходження коштів на поточний рахунок виборчого фонду місцевої організації політичної партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, та їх використання»).

Склад злочину формальний і злочин вважається закінченим в момент проставлення на одному з примірників звіту відмітки (наприклад, штампу) про його одержання ЦВК чи контролюючим органом. Можливе готування до злочину у

формі внесення до тексту звітів недостовірних відомостей, а також добровільна відмова від доведення злочину до кінця.

Не утворює складу цього злочину неподання або не своєчасне подання зазначеного у частині 1 ст.159-1 КК звіту. Відповідальність за це передбачена ст.212-21 КАП.

2.2. Ознаки об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого частиною 2 ст.159-1 КК.

До вказаних ознак налужать такі *активні дії*:

- 1) здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права;
- 2) здійснення внеску на підтримку політичної партії від імені юридичної особи, яка не має на те права;
- 3) здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою у великому розмірі;
- 4) здійснення внеску на користь політичної партії від імені юридичної особи у великому розмірі;
- 5) надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму фізичною особою у великому розмірі;
- 6) надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від імені юридичної особи у великому розмірі;
- 7) надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму особою, яка не має на те права;
- 8) надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від імені юридичної особи, яка не має на те права;
- 9) отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок;

10) отримання внеску на користь партії від фізичної особи у великому розмірі;

11) отримання внеску на користь партії від імені юридичної особи у великому розмірі;

12) отримання фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від фізичної особи у великому розмірі;

13) отримання фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від імені юридичної особи у великому розмірі;

14) отримання фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку.

Аналіз наведених вище форм діяння свідчить про те, що законодавець використовує поняття «внески на підтримку політичної партії» та, окремо, «внески на користь політичної партії». Однак, по-перше, норми Закону «Про політичні партії України» не відрізняють за змістом ці поняття. По-друге, в диспозиції частини 2 ст.159-1 КК ці поняття законодавцем також урівняно за значенням, оскільки здійсненню внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, кореспондує отримання внеску на користь партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок.

Зміст безпосередньо дії по здійсненню внеску в кожному конкретному випадку обумовлений тим, які саме цінності виступають внеском в кожному конкретному випадку. Відповідно до частини 4 ст.14 Закону від 5 квітня 2001 р. «Про політичні партії в Україні» *внеском на підтримку (на користь) політичної партії* є грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, позики (кредити), нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального або негрошового характеру. Як приклади внесків в цій нормі Закону «Про політичні партії в Україні» вказані: членські внески членів політичної партії, спонсорство третіми особами заходів чи іншої діяльності на

підтримку політичної партії, товари, роботи, послуги, надані або отримані безоплатно чи на пільгових умовах (за ціною, нижчою за ринкову вартість ідентичних або подібних робіт, товарів та послуг на відповідному ринку).

Відтак діями по здійсненню внеску слід розуміти, наприклад, внесення (перерахування) грошових коштів на рахунки політичної партії, перерахування або переказування до виборчого фонду на відповідних виборах певних сум грошових коштів кандидату на виборах від політичної партії, укладання договору дарування майна пов'язаній особі політичної партії тощо.

Отримання внеску на підтримку (на користь) політичної партії – це активні дії чи бездіяльність, спрямовані на здобуття повноважень власника відповідних коштів, майна та інших матеріальних чи нематеріальних активів і вигід.

Активними діями вчинюється прийняття внеску, коли для отримання повноважень власника відповідних коштів, майна та інших матеріальних чи нематеріальних активів і вигід необхідно укласти той чи інший правочин. Наприклад, уповноважена особа партії підписує договір про закупівлю за ціною, нижчою за ринкову вартість робіт, товарів та послуг.

Бездіяльність має місце у випадках, коли приймається незаконний внесок, що надійшов у безготівковому вигляді на рахунок політичної партії, її місцевої організації чи на рахунок фонду кандидата від політичної партії (місцевої організації партії). Така бездіяльність має змішану протиправність. По-перше, порушується частина 7 ст.15 Закону «Про політичні партії в Україні», згідно з якою у випадках, коли кошти надійшли від особи, яка відповідно до закону не має права здійснювати такий внесок, або якщо розмір внеску (сумарний розмір внесків) особи (групи осіб) перевищує встановлений законом розмір, політична партія, її місцева організація, розпорядник виборчого фонду політичної партії, її місцевої організації чи кандидата від політичної партії (місцевої організації партії) зобов'язані відмовитися від такого внеску протягом трьох днів від дня, коли уповноважений особі

політичної партії, місцевої організації політичної партії чи розпоряднику коштів виборчого фонду стало відомо про це. По-друге, така бездіяльність має кримінально-правову протиправність – утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 ст.159-1 КК.

Агітація референдуму здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку і проведення всеукраїнського референдуму, коштів фондів референдуму ініціативної групи та власних коштів політичних партій України та громадських організацій. Використання власних коштів громадян чи коштів з інших джерел для проведення агітації референдуму, у тому числі референдуму з ініціативи громадян, забороняється. (див.: ст.72 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

Відтак під наданням *фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму* слід розуміти дії по перерахуванню грошових коштів на накопичувальний рахунок фонду референдуму, який відкривається ініціативною групою в установі банку України у місті Києві, яку ініціативна група визначає на свій розсуд (див.: ст.62 та ст. 72 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

Не утворює складу цього злочину використання власних коштів громадян чи коштів з інших джерел для проведення агітації референдуму без внесення їх до фондів, що зазначені у частині 2 ст.159-1 КК. Такі дії можуть тягнути відповідальність за ст.212-10 КАП.

Інші діяння (дія чи бездіяльність), які порушують передбачений законом порядок ведення агітації під час підготовки і проведення референдуму, тягнуть відповідальність за ст.212-9, ст.212-10 КАП.

Прийняття фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму визнається бездіяльність –

невиконання розпорядником накопичувального рахунку фонду референдуму обов'язку відмовитися від внеску особи, яка не має права робити внесок, чи обов'язку розпорядника повернути суму, що перевищує встановлений розмір внеску (див.: частини 7 і 8 ст.64 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

Не утворює складу цього злочину отримання внеску на підтримку політичної партії, що внесений особою від імені юридичної особи, яка не має на те права, а також отримання фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку. Такі дії (бездіяльність) можуть тягнути відповідальність за ст.212-15 КАП.

Великий розмір як ознака дії у формах здійснення внеску та надання фінансової (матеріальної) підтримки, а також як ознака бездіяльності у формі прийняття внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки, визначений у примітці до ст.159-1 КК – це розмір суми грошових коштів, вартість майна, пільг, послуг, позик, переваг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигід нематеріального чи негрошового характеру, що у два чи більше разів перевищує встановлений законом максимальний розмір внеску на підтримку політичної партії чи максимальний розмір фінансової (матеріальної) підтримки на здійснення передвиборної агітації або агітації з референдуму (примітка до ст.159-1 КК).

Частинами 2 і 3 ст.15 Закону «Про політичні партії» встановлено, що загальний розмір (сума) внеску (внесків) на підтримку політичної партії протягом одного року не може перевищувати: від громадянина України – чотирьохсот, а від юридичної особи – восьмисот розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески.

Частиною 2 ст.64 Закону «Про всеукраїнський референдум» встановлено, що один добровільний внесок фізичної особи до фонду референдуму не може перевищувати чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати. Власні кошти члена ініціативної групи референдуму, політичної партії чи всеукраїнської громадської організації, які перераховуються на накопичувальний рахунок фонду, не підлягають обмеженням за сумою і кількістю перерахувань.

Таким чином, *великий розмір*, як ознака об'єктивної сторони цього складу злочину, дорівнює у випадку здійснення внеску фізичною особою на підтримку політичної партії чи для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму – *800 чи більше розмірів мінімальної заробітної плати*, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися ці внески. У випадку здійснення внеску юридичною особою на підтримку політичної партії – *1600 чи більше розмірів мінімальної заробітної плати*, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися ці внески.

Здійснення внеску на підтримку політичної партії чи для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму фізичною особою в розмірі більше 400 але менше 800 мінімальних розмірів заробітної плати, а також від імені юридичної особи в розмірі більше 800 але менше 1600 мінімальних розмірів заробітної плати – тягне адміністративну відповідальність осіб за ст.212-15 КАП.

Слід вказати, передбачена частиною 2 ст.159-1 КК така ознака цього складу злочину, як надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від імені юридичної особи у великому розмірі не кореспондується з чинним референдним законодавством.

Якщо фінансова (матеріальна) підтримка надається такими юридичними особами, як політична партія чи всеукраїнська громадська організація, її *розмір законом не обмежений*. Надання від імені іншої юридичної особи (не політичної партії і всеукраїнської громадської організації) фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму у *будь-якому розмірі* утворює склад цього злочину за іншою ознакою – надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму особою, яка не має на те права.

Склад злочину, передбачений частиною 2 ст.159-1 КК, формальний. Злочин у формах, що вчинюються активними діями, вважається закінченим в момент вчинення відповідної дії. Злочин, що вчинюється бездіяльністю (див. вище) вважається закінченим після 24 години третього дня від дня, коли уповноваженій особі політичної партії, місцевої організації політичної партії, розпоряднику коштів виборчого фонду (див.: частину 7 ст.15 Закону «Про політичні партії в Україні»), розпоряднику накопичувального рахунку фонду референдуму (див.: частини 7 і 8 ст.64 Закону «Про всеукраїнський референдум») стало відомо про надходження на рахунки відповідного внеску.

Можливе готування у випадках вчинення цього злочину у формах, що характеризуються активними діями. Натомість замах неможливий при вчиненні злочину як діями, так і бездіяльністю. Наприклад, не як замах, а як закінчений злочин кваліфікується умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі, – навіть якщо такий внесок не був зарахований до фонду референдуму.

3. Ознака кваліфікованого складу злочину (частина 3 ст.159-1 КК).

Кваліфікований склад характеризується однією кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину повторно. Повторними вважається вчинення два рази і більше в будь якій послідовності дій, передбачених частиною 1 ст.159-1 КК (див.: ст.32 КК).

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (частини 1 і 2 ст.159-1 КК) характеризується *спеціальним суб'єктом* – це керівник (уповноважена особа) політичної партії, а також головний бухгалтер, які мають право і зобов'язані підписувати заповнену форму «Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» і направляти цей звіт до контролюючого органу.

Подання завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах (частини 1 і 2 ст.159-1 КК) характеризується іншим *спеціальним суб'єктом* – це розпорядник коштів відповідного виборчого фонду.

Здійснення фізичною особою внеску на підтримку політичної партії, а також надання фізичною особою фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму у великому розмірі (частини 2 і 3 ст.159-1 КК) характеризуються *загальним суб'єктом* – це осудна фізична особа, якій на момент вчинення відповідної дії виповнилося 16 років.

Здійснення внеску на підтримку політичної партії, а також надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму, вчинене фізичною особою, яка не має на це права, (частини 2 і 3 ст.159-1 КК) характеризуються *спеціальним суб'єктом* – це осудна фізична особа з 16 років, стосовно якої

виборче (референдне) законодавство містить норми про заборону здійснення відповідних внесків чи надання фінансової (матеріальної) підтримки. Так, відповідно до частини 1 ст.15 Закону «Про політичні партії в Україні» не допускається здійснення внесків на підтримку політичних партій такими фізичними особами:

- іноземцями;
- особами без громадянства;
- анонімними особами або під псевдонімом;
- фізичними особами, з якими укладено договір про закупівлю робіт, товарів чи послуг для забезпечення потреб держави або територіальної громади – протягом строку дії такого договору та протягом одного року після припинення його, крім випадків, якщо загальна сума коштів, отримана за таким договором протягом строку дії договору та протягом двох років після припинення його дії, не перевищує 10 відсотків загальної суми доходу фізичної або юридичної особи за відповідний період;
- фізичними особами, які мають непогашений податковий борг.

Здійснення внеску на підтримку політичної партії від імені юридичної особи, а також надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму від імені юридичної особи (частини 2 і 3 ст.159-1 КК), характеризується *спеціальним суб'єктом* – це керівник чи інша уповноважена службова особа, яка приймає рішення і вчиняє відповідні дії по перерахуванню коштів, відчуженню майна, передачу нематеріальних активів, наданню пільг тощо, якщо внесок (підтримка) здійснюється (надається) у великому розмірі або якщо відповідна юридична особа не має право здійснювати внески (надавати підтримку).

Відповідно до частини 1 ст.15 Закону «Про політичні партії в Україні» не допускається здійснення внесків на підтримку політичних партій такими юридичними особами:

- органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

– державними та комунальними підприємствами, установами та організаціями, а також юридичними особами, в яких не менше десяти відсотків статутного капіталу або прав голосу прямо або опосередковано належать державі, органам місцевого самоврядування чи нерезидентам або кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України "Про запобігання корупції";

– іноземними державами, іноземними юридичними особами, а також юридичними особами, кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є іноземці чи особи без громадянства;

– незареєстрованими громадськими об'єднаннями, благодійними та релігійними об'єднаннями (організаціями);

– іншими політичними партіями;

– юридичними особами, з якими укладено договір про закупівлю робіт, товарів чи послуг для забезпечення потреб держави або територіальної громади – протягом строку дії такого договору та протягом одного року після припинення його, крім випадків, якщо загальна сума коштів, отримана за таким договором протягом строку дії договору та протягом двох років після припинення його дії, не перевищує 10 відсотків загальної суми доходу фізичної або юридичної особи за відповідний період;

– юридичними особами, які мають непогашений податковий борг.

Отримання внеску на користь партії (частини 2 і 3 ст.159-1 КК) характеризується *спеціальним суб'єктом* – це уповноважена особа політичної партії, уповноважена особа місцевої організації політичної партії, розпорядник коштів виборчого фонду (див.: частину 7 ст.15 Закону «Про політичні партії в Україні»).

Отримання фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (частини 2 і 3 ст.159-1 КК) характеризується *спеціальним суб'єктом* – це розпорядник

накопичувального рахунку фонду референдуму (див.: частини 7 і 8 ст.64 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

При вчиненні цього злочину, у формах, що передбачають наявність спеціального суб'єкта, інші особи (окрім виконавців) можуть відповідати за ст.159-1 КК лише як організатори, підбурювачі чи пособники (частини 23, 4 і 5 ст.27 КК).

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1, 2, 3 і 4 ст.159-1 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії.

§7. КВАЛІФІКАЦІЯ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ, УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ

Стаття 160. Підкуп виборця, учасника референдуму

1. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі), незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування -

караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах, кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії або відмова від такого голосування, передача виборчого бюлетеня іншій особі), -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

3. Здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг -

карається обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи комісії з референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом або його довіреною особою на виборах, представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії, офіційним спостерігачем на виборах або референдумі, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

Примітка. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

(Стаття 160 в редакції Закону від 14.10.2014)

Частини 1, 2 і 3 ст.160 КК містять ознаки трьох окремих основних складів цього злочину, а частина 4 – ознаки

кваліфікованого складу для двох основних складів (передбачених частинами 2 і 3 цієї статті).

За частинами 1 і 2 цієї статті настає відповідальність двох сторін прямого підкуп: того, кого підкупають (кваліфікація за частиною 1 ст.160 КК), і того, хто підкупає (кваліфікація за частиною 2 ст.160 КК).

За частиною 3 цієї статті настає відповідальність за непрямий підкуп – коли надання неправомірної вигоди підприємствам, установам, організаціям в кінцевому рахунку йде на користь виборцям, учасникам референдуму.

За частиною 4 цієї статті настає відповідальність осіб, винних у прямому чи непрямому підкупі виборців, учасників референдуму за наявності певних кваліфікуючих обставин.

1. Ознаки об'єкту злочину.

Безпосереднім об'єктом складів, передбачених ст.160 КК є суспільні відносини, щодо попередження підкупу виборців та учасників референдуму.

За змістом примітки до ст.160 КК *предметом* складів злочинів, передбачених частинами 1, 2 і 3 ст.159-1 КК, є неправомірна вигода, тобто кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав

Про особливості товарів як предмету складу злочину, передбаченого частиною 3 ст.160 КК, див. нижче.

2. Ознаки об'єктивної сторони злочину.

2.1. Ознаки об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого частиною 1 ст.160 КК.

Об'єктивна сторона першого основного складу злочину (частина 1 ст.160 КК) утворюється такими альтернативними активними діями суб'єкта злочину:

- 1) прийняття пропозиції неправомірної вигоди;

2) прийняття обіцянки неправомірної вигоди;

3) одержання неправомірної вигоди.

Прийняття пропозиції, обіцянки (про поняття пропозиції та обіцянки див. нижче) неправомірної вигоди полягає у виявленні виборцем, учасником референдуму усно, письмово чи конклюдентними діями згоди на передачу або надання йому чи третій особі неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу.

Одержання неправомірної вигоди – це отримання виборцем, учасником референдуму можливості безпосередньо розпорядитися предметом злочину на свою користь чи передати його третій особі. Наприклад, виборець отримує кошти, які може витратити на свій розсуд, отримує мотоцикл для свого сина тощо.

Якщо неправомірна вигода була передана виборцю (учаснику референдуму) не безпосередньо йому, а за його згодою через третю особу, вчинене кваліфікується за частиною 3 ст.15 і частиною 1 ст.160 КК (дії виборця, учасника референдуму), частиною 2 ст.160 КК (дії особи, яка надавала неправомірну вигоду).

Дії третьої особи кваліфікуються виходячи з того, в чііх інтересах, на чийй стороні і за чиєю ініціативою він діяв – виборця, учасника референдуму чи того, хто надавав неправомірну вигоду. Тобто можлива кваліфікація такого посередника за частиною 5 ст.27 і частиною 1 ст.160 КК, або за частиною 5 ст.27 і частиною 2 ст.160 КК.

Дії особи, яка одержала неправомірну вигоду без наміру наступної передачі її виборцю, учаснику референдуму, кваліфікуються як шахрайство за відповідною частиною ст.190 КК.

Неправомірна вигода отримується (або приймається відповідна пропозиція чи обіцянка) за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією суб'єктом цього складу злочину свого виборчого права або права голосу. Приклади таких дій наведені в диспозиції частини 1 ст.160 КК (у дужках):

- відмова від участі в голосуванні;
- голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу;
- голосування за окремого кандидата на виборах;
- відмова від голосування за окремого кандидата на виборах;
- передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі.

Під *відмовою від участі в голосуванні* розуміється не з'явлення суб'єкта цього злочину на виборчу дільницю чи дільницю референдуму для голосування.

Під *голосуванням на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу* розуміється отримання суб'єктом цього злочину більше одного бюлетеня на виборах по одному виборчому округу (більше одного бюлетеня на референдумі з одного питання), їх заповнення та вкидання у виборчу скриньку.

В таких випадках вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів – за частиною 1 ст.160 КК та за частиною 1 чи 2 ст.158-1 КК (голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз). Дії особи, яка незаконно надала виборцю чи учаснику конференції бюлетень, кваліфікуються за частиною 1 чи 2 ст.158-1 КК.

Під *голосування за окремого кандидата на виборах* розуміється голосування особи за кандидата, що був окремо і спеціально визначений (вказаний) при прийнятті пропозиції, обіцянки чи прийнятті неправомірної вигоди.

Під відмовою від голосування за окремого кандидата на виборах розуміється голосування суб'єктом за будь-якого кандидата окрім кандидата, що був окремо визначений (вказаний) при прийнятті пропозиції, обіцянки чи прийнятті неправомірної вигоди.

Під передаванням суб'єктом цього злочину виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі розуміється передача в приміщенні дільниці чи поза приміщенням дільниці незаповненого бюлетеня будь-якій особі.

Такі дії виборця, учасника референдуму додатково кваліфікуються за частиною 1 чи 2 ст.158-1 КК як надання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати, або викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі.

Дії особи, яка отримала від суб'єкта цього злочину виборчий бюлетень, бюлетень для голосування на референдумі, кваліфікуються за частиною 1 чи 2 ст.158-1 КК – як отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати.

Буквальне тлумачення змісту диспозиції частини 1 ст.160 КК свідчить, що за цією нормою кваліфікується прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди не тільки за дій, які вказані в дужках як приклади, але і за інші будь-яких дії, пов'язані з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу.

Обов'язковою ознакою таких (інших) дій є їх здатність вплинути на результати голосування. Наприклад, за частиною 1 ст.160 КК

кваліфікується прийняття пропозиції, обіцянки або одержання учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за голосування "так" або "ні" на запитання про прийняття чи відхилення проекту закону, відповідного питання.

За змістом диспозицій частини 1 ст.160 КК, а також відповідно до виборчого та референдного законодавства, ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є певний час, а саме – *час виборчого процесу, час процесу референдуму*. Початок виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія. Завершується виборчий процес через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення результатів виборів (див., наприклад: частина 4 ст.11 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Процес всеукраїнського референдуму розпочинається з дня оголошення Центральною виборчою комісією про початок процесу всеукраїнського референдуму (частина 1 ст.23 Закону «Про всеукраїнський референдум»).

Вчинення вказаних у частині 1 ст.160 КК дій до початку виборчого процесу (процесу референдуму), наприклад одержання неправомірної вигоди з обіцянкою голосувати за особу, яка планує зареєструватися кандидатом на виборах, є фактично готуванням до вчинення цього злочину, однак відповідно до частини 2 ст.12 КК не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Склад цього злочину (частина 1 ст.160 КК) побудований як формальний і злочин вважається закінченим в момент вчинення відповідних дій – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди. Як прямо зазначено у диспозиції частини 1 ст.160 КК для кваліфікації вчиненого за

цією нормою не має значення яким було фактичне волевиявлення особи після прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Наприклад, якщо пропозиція неправомірної вигоди була прийнята особою за голосування на користь кандидата А., а в дійсності він голосував за кандидата Б., злочин закінчений в момент прийняття пропозиції і вчинене кваліфікується за частиною 1 ст.160 КК.

Так само не впливає на кваліфікацію вчиненого результати голосування. Наприклад, за частиною 1 ст.160 КК кваліфікується одержання особою неправомірної вигоди за відмову від голосування за окремого кандидата, незалежно від того, – був він потім обраний чи ні.

2.2. Ознаки об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого частиною 2 ст.160 КК.

Об'єктивна сторона другого основного складу злочину (частина 2 ст.160 КК) утворюється такими альтернативними активними діями суб'єкта злочину:

- 1) пропозиція виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди;
- 2) обіцянка виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди;
- 3) надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди.

Під *пропозицією* слід розуміти висловлення наміру про надання неправомірної вигоди, а під *обіцянкою* – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. Складом цього злочину охоплюється обіцянка надати неправомірну вигоду як до голосування, так і після цього. В останньому випадку особа прямо чи завуальовано пов'язує таку обіцянку з досягненням бажаного для неї результату голосування.

З метою охоплення якомога більше виборців (часників референдуму) особа, яка вчинює їх підкуп може використовувати сучасні комутаційні технології для доведення

адресатам пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди (наприклад, через інтернет-месенджер Viber).

Під наданням неправомірної вигоди слід розуміти дії по забезпеченню виборцю, учаснику референдуму юридичної чи фактичної можливості розпорядитися коштами, майном тощо на свій розсуд. Наприклад, особа передає виборцю так званий «продуктовий набір», вручає конверт з певною сумою грошей, переказує кошти на банківську картку, робить безоплатно ремонт огорожі присадибної земельної ділянки тощо. Можуть також використовуватися сучасні платіжні системи для надання виборцям, учасникам референдуму грошових коштів (наприклад, через систему Bitcoin).

Про зміст дій виборця (учасника референдуму), пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі, див. вище.

Практиці відомі, такі завуальовані способи підкупу виборців, як укладання між ними та конкретним кандидатом на виборну посаду так званої «Угоди про підтримку програми кандидата», підписання виборцями «Листа громадської підтримки кандидата», в бланках яких кожен виборець вписує свої прізвище, ім'я та по батькові, зазначає домашню адресу і підписується в тому, що він готовий голосувати за зазначеного в угоді чи листі кандидата. Одночасно з підписанням такого «документа» виборець отримує так звану «соціальну картку» з певною сумою, яку можна отримати в банкоматі через 10 днів після підведення результатів виборів. Це може бути також пластикова картка для отримання скидок на придбання товарів в певному магазині – знову ж таки після виборів. Як правило зазначені картки надаються виборцю не безпосередньо від відповідного кандидата, а створеними спеціально для цього «благодійними фондами». Наприклад, на місцевих виборах 2015 р. у Луганській області з метою підкупу використовувалась «Соціальна картка Благодійного фонду «Наш Край».

Склад цього злочину (частина 2 ст.160 КК) побудований як формальний і злочин вважається закінченим в момент вчинення відповідних дій – доведення в той чи інший спосіб до виборця

чи учасника референдуму пропозиції, обіцянки або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди. Для кваліфікації вчиненого як закінченого злочину не має значення – чи була прийнята виборцем, учасником референдуму пропозиція, обіцянка, чи була одержана неправомірна вигода, чи вплинули дії суб'єкту цього злочину на волевиявлення виборця, учасника референдуму та на результати голосування.

Можливе готування до злочину в будь якій формі – пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди. Наприклад, особа надрукувала але не змогла реалізувати наклад так званих «Угод з виборцем», де обіцяно після «успішних» виборів продати продукти зі скидкою тим, хто пред'явить примірник відповідної «Угоди».

Замах можливий лише при вчиненні злочину у формі надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди. Наприклад, особа перерахувала кошти на банківську картку виборця, але з будь-яких причин вони на цю картку не були зараховані.

2.3. Ознаки об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого частиною 3 ст.160 КК.

Об'єктивна сторона третього основного складу злочину (частина 3 ст.160 КК) полягає у вчиненні *активних дій*:

- надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди;
- надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг.

Під підприємствами, установами, організаціями слід розуміти юридичні особи будь-якої форми власності та організаційної форми, що знаходяться на території відповідного виборчого округу, округу референдуму, або що обслуговують виборців, учасників референдуму цього округу (наприклад, міжрайонна середня школа). Про поняття неправомірної вигоди

див.: примітку до ст.160 КК, а також вище – аналіз предмету злочину. Під *наданням* неправомірної вигоди слід розуміти дії по безоплатній передачі у власність чи користування певного майна (наприклад, надання медичного обладнання лікарні), а також безоплатне виконання певних робіт чи інших послуг (наприклад, ремонт даху дитячого садочку).

Законодавець виключив з предмету злочину у частині 3 ст.160 КК товари, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством. Діючим законодавством це питання регулюється таким чином:

– відповідно до частини 11 ст.76 Закону «Про український референдум» дозволяється надання учасникам референдуму закладам, установам, організаціям безоплатно чи на пільгових умовах товарів (безвідносно чи мають вони якусь символіку) за умови, що вартість таких товарів не перевищує п'ять відсотків мінімального розміру заробітної плати;

– відповідно частини 14 ст.74 Закону «Про вибори народних депутатів» дозволяється надання закладам, установам, організаціям безоплатно або на пільгових умовах товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії, за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати;

– відповідно до ст.60 Закону «Про місцеві вибори» не забороняється (дозволяється) надання виборцям безоплатно або на пільгових умовах товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора місцевої організації партії, яка є суб'єктом виборчого процесу, політичної партії, місцева організація якої є суб'єктом виборчого процесу, або інших агітаційних матеріалів, за умови, що вартість таких товарів не перевищує 5 відсотків розміру мінімальної заробітної плати;

– частиною 6 ст.64 Закону «Про вибори Президента України» встановлено таке: «Забороняється проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей. Така

передвиборна агітація або надання виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата або згадуванням його імені, вважається підкупом виборців...». Винятків з цього правила Закон не передбачає.

Викладене обумовлює висновок, що кваліфікація вчиненого за частиною 3 ст.160 КК залежить від виду виборів (референдуму), а саме:

При проведенні виборів народних депутатів безоплатне надання товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, кваліфікується за частиною 3 ст.160 КК, якщо вартість таких товарів перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати.

При проведенні всеукраїнського референдуму безоплатне надання товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, кваліфікується за частиною 3 ст.160 КК, якщо вартість таких товарів перевищує п'ять відсотків розміру мінімальної заробітної плати.

При проведенні місцевих виборів безоплатне надання товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора місцевої організації партії, яка є суб'єктом виборчого процесу, політичної партії, місцева організація якої є суб'єктом виборчого процесу, кваліфікується за частиною 3 ст.160 КК, якщо вартість таких товарів перевищує 5 відсотків розміру мінімальної заробітної плати

Зазначений граничний розмір вартості товарів стосується відповідного товару, що надається безоплатно одному виборцю чи учаснику референдуму.

Безоплатне надання одному виборцю чи учаснику референдуму кількох одиниць одного товару, що містить візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, якщо при цьому загальна вартість наданого перевищує розмір, встановлений законодавством, слід кваліфікується як підкуп – за частиною 3 або 4 ст.160 КК.

Перевищення загальної вартості такого товару у випадках, коли він наданий кільком виборцям (учасникам референдуму), не утворює склад цього злочину за умови, що кожний окремо взятий виборець (учасник референдуму) отримав товар, вартість якого не перевищує розміру, встановленого законодавством.

Викладене вище стосовно кваліфікації безоплатного надання товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, не поширюється на випадки вчинення таких дій під час виборів Президента України.

При проведенні виборів Президента України безоплатне надання підприємствам, установам, організаціям товарів будь-якої вартості, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, кваліфікувати за частиною 3 ст. 160 КК неможливо, оскільки кримінальний закон прямо і безперечно пов'язує наявність складу цього злочину з перевищенням встановленого відповідним виборчим Законом розміру вартості зазначених товарів, а Законом

«Про вибори Президента України» такий розмір не встановлено.

Досвід останніх виборів вимагає надати оцінку ситуацій, коли товари (перш за все так звані «продуктові набори») під час виборної кампанії надаються виборцям різними благодійними фондами, громадськими організаціями, які мають назви, співзвучні з назвами партій-суб'єктів виборчого процесу, кандидатами, або використовують таку ж комбінацію позначень (слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів), яку використовує партія-суб'єкт виборчого процесу, кандидат при передвиборній агітації. Практика засвідчила неспроможність правоохоронних органів адекватно реагувати на такий непрямий підкуп виборців.

В засобах масової інформації з'явилися публікації про необхідність розробки чергових змін до кримінального закону, «якими буде чіткіше виписано склад такого злочину, як підкуп виборців».¹⁶

На наш погляд необхідність в таких змінах до кримінального закону відсутня. Здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання безоплатно товарів, на яких нанесена символіка лише схожа з символікою партії, означає ніщо інше, як безоплатне надання товарів без символіки партії. Такі дії за чинною редакцією частини 3 ст.160 КК входять до відповідного складу злочину незалежно від вартості зазначених товарів. Використання на товарах символіки, що мімікріє під партійну, є лише одним із способів доведення до виборця інформації, – якого кандидата потрібно віддати своїм голосом на виборах. В усіх випадках непрямого підкупу виборців головною проблемою є встановлення та доказування джерела походження товарів, що безоплатно надаються виборцям. Нанесення на товари символіки, схожої з

¹⁶ Див., наприклад: КВУ просить Раду уточнити поняття "підкуп виборців" // Українська правда, 28 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/28/7076002>.

символікою партії, може лише полегшити проведення відповідних оперативних та слідчих дій.

Натомість чинна редакція частини 3 ст.160 КК потребує змін за іншими причинами. Річ в тому, що за прямою вказівкою законодавця за цією нормою може кваліфікуватися надання товарів, робіт чи послуг лише **безоплатно**.

Надання товарів, робіт, послуг не безоплатно, а за пільговими цінами (нижче ринкових), не утворює складу цього злочину, оскільки інший висновок буде означати тлумачення кримінального закону, яке веде до розширення меж його дії, що неприпустимо.

Більше того, на практиці така прогалина кримінального закону¹⁷ на практиці унеможливить застосування частини 3 ст.160 КК щодо відповідальності за фактично безоплатне надання товарів (як з символікою партії, так і без такої символіки), робіт і послуг, оскільки ніщо не заважає кандидату в депутати чи іншій особі надавати товари, роботи і послуги за символічну плату (наприклад, за одну гривню, як це зараз робиться під час різноманітних маркетингових акцій).

Склад цього злочину (частина 3 ст.160 КК) побудований як формальний і злочин вважається закінченим в момент вчинення відповідних дій – надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість

¹⁷ Про те, що це саме законодавча прогалина, свідчить зміст відповідних норм усіх виборчих законів, якими забороняється проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям, закладам, установам, організаціям товарів не тільки безоплатно, а й на пільгових умовах.

яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг. Для кваліфікації вчиненого як закінченого злочину не має значення – чи вплинули дії суб'єкту цього злочину на волевиявлення виборця, учасника референдуму та на результати голосування.

3. Ознаки кваліфікованого складу злочину (частина 4 ст.160 КК).

Кваліфікований склад містить такі три альтернативні кваліфікуючі ознаки:

- вчинення дій, передбачених частиною 2 або 3 цієї статті, повторно;

- вчинення дій, передбачених частиною 2 або 3 цієї статті, за попередньою змовою групою осіб;

- вчинення дій, передбачених частиною 2 або 3 цієї статті, одним з альтернативних спеціальних суб'єктів: членом виборчої комісії чи комісії з референдуму; членом ініціативної групи референдуму; кандидатом на виборах; довіреною особою кандидата на виборах; представником політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму; уповноваженою особою політичної партії чи місцевої організації політичної партії; членом ініціативної групи референдуму; офіційним спостерігачем на виборах або референдумі.

Повторними вважається вчинення особою двох чи більше передбачених частинами 2 або 3 ст. 160 КК, дій незалежно від порядку та кількості таких дій (див.: ст.32 КК).

Злочин визнається вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо будь-яке діяння, передбачене частинами 1 або 2 ст.158 КК, спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст.28 КК). Щодо ознак *спеціальних суб'єктів* цього складу злочину: див. нижче.

4. Ознаки суб'єкта злочину.

Суб'єкт злочину за складом, що передбачений частиною 1 ст.160 КК, *спеціальний* – виборець або учасник референдуму, тобто громадянин України, який досяг 18 років і має право голосу на даних виборах (референдумі). Підтвердженням права голосу є, за загальним правилом, включення особи до Державного реєстру виборців, до списку виборців на певній ділянці тощо.

Не визнається суб'єктом цього складу злочину осудна особа, визнана судом недієздатною (ч.9 ст.2 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Особи, які не мають спеціальних ознак виборця, учасника референдуму можуть відповідати за ст.160 КК лише як співучасники в якості організатора, підбурювача, пособника.

Суб'єкт злочину за складами, що передбачені частинами 2 і 3 ст.160 КК, *загальний* – фізична осудна особа з 16 років.

Суб'єкт кваліфікованого складу (частина 4 ст.160 КК) за ознакою повторності та попередньої змови групи осіб *загальний чи спеціальний* – в залежності які дії з числа передбачених частиною 1 чи 2 цієї статті вчиняються винною особою.

За відсутності ознак повторності чи попередньої змови групи осіб, кваліфікація за частиною 4 ст.160 КК можлива лише коли особа має ознаки одного з шести вказаних *спеціальних суб'єктів*. Юридичні (статусні) ознаки члена виборчої комісії чи комісії з референдуму, члена ініціативної групи референдуму, кандидата, його довіреної особи на виборах, представника політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженої особи політичної партії чи місцевої організації політичної партії, офіційного спостерігача на виборах або референдумі визначені у законах про відповідні вибори, законах про референдуми, а також у Законі «Про Центральну виборчу комісію». Наприклад,

членом ініціативної групи референдуму може бути громадянин України, який на день її утворення має право голосу і включений (обраний) до її складу на зборах громадян України щодо проведення всеукраїнського референдуму (ст.30 Закону від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум»). Про поняття «член виборчої комісії» див. також: §1 цього розділу посібника.

В чинній редакції стаття 160 КК викладена Законом від 14 жовтня 2014 р., яким одночасно було виключено слово "підкуп" у частині першій статті 157 КК. До внесення зазначених змін до ст.157 КК за даною нормою винні особи відповідали за підкуп не тільки виборця і учасника референдуму, але і будь-якого учасника виборчого процесу.

Наприклад, за частиною 3 ст.157 КК був засуджений ОСОБА 5, який 29 вересня 2010 р., знаходячись в приміщенні бару передав двом членам Львівської обласної територіальної виборчої комісії винагороду в розмірі 2000 доларів США, що згідно офіційного курсу НБУ становило 15827 грн., по 1000 доларів США кожному, за голосування ними наступного дня за рішення щодо реєстрації виборчих списків кандидатів у депутати Львівської обласної ради, висунутих від ЛОПО ВО «Батьківщина».¹⁸

Після зазначених вище змін в КК відповідно до Закону від 14 жовтня 2014 р. фактично відбулася декриміналізація підкупу учасників виборчого процесу та процесу референдуму, які не є виборцями чи учасниками референдуму. На перший погляд таке твердження може бути спростовано вказівкою на можливість кваліфікації підкупу інших (окрім виборців та учасників референдуму) учасників виборчого процесу за ст.368 КК («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» і ст.369 КК («Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»). Але

¹⁸ Вирок Галицький районний суд м. Львова. Справа № 1-44/11. . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17203575>

далеко не всі учасники виборчого процесу є службовими особами. В науковій літературі достатньо переконливо аргументована позиція, за якою службовими особами є лише члени Центральної виборчої комісії, а також члени територіальних та дільничних комісій виборчих та відповідних комісій з референдуму, яким відповідними комісіями, як колегіальними органами, делеговані повноваження на здійснення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій.

Таким чином підкуп виборців, учасників референдуму за діючим законодавством кваліфікується за відповідною частиною ст.160 КК, а підкуп голів та секретарів виборчих комісій та комісій з референдуму – за відповідною частиною ст.369 КК.

Підкуп інших учасників виборчого процесу (кандидатів на виборні посади, довірених осіб кандидатів, офіційних представників та уповноважених осіб партій чи блоків, «рядових» членів окружних (територіальних) та дільничних виборчих комісій, членів ініціативних груп референдуму, членів комісій з референдуму, офіційних спостерігачів від партій чи блоків, кандидатів, громадських організацій, іноземних держав та міжнародних організацій) – складу злочину не утворює.

5. Ознаки суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складів злочину, передбачених частинами 1, 2, 3 і 4 ст.160 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Оскільки під неправомірною вигодою розуміються кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, що мають

певну вартість (примітка до ст.160 КК), слід визнати, що склад злочину, передбачений частиною 1 ст.160 КК, характеризується наявністю корисливого мотиву.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Монографічна література та науково-практичні коментарі

Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: Монографія. — К.: КНТ, 2007. — 328 с.

Горяний, С. В. Виборчі права як об'єкт злочину [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 - Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / С. В. Горяний ; кер. роботи О. В. Смаглюк ; офіц. опон.: О. О. Книженко, В. О. Гацелюк ; Нац. акад. внутр. справ. - Київ : [б. в.], 2014. - 20 с.

Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики: Монографія. — Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. — 320 с.

Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; За заг. ред. В.П. Тихого. — Х.: изд-во Кроссруд, 2008. — 344 с.

Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — Х.: Право, 2013. — С.140-157.

Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) // Монографія. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. — 573 с.

Мельник М.І. Відповідальність за злочини проти виборчих прав. — К.: Атіка, 2005. — 144 с.

Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг.ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Декор, 2008. – С.367-451.

Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / С.С. Яценко (ред.). – 4-е вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2006. – С.294-299.

Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид., перероб. та допов.] – К. : Юридична думка, 2012. – С. 425-439.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – С.369-386.

Семенюк О.О. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.О. Семенюк . - К., 2009. - 20 с.

Підручники та навчальні посібники

Антипов В.І., Рибаченко В.Ф. Фальсифікація виборів: як це робиться: документальне видання. – Київ : Молодь, 2003. – 158 с.

Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). Вид. 2-е, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – С. 106-163.

Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. (Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.). 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – С103-145.

Наукові статті та тези

Антипов В.В. Проблемні питання відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчого права // Морально-етичні

засади реформування кримінального законодавства України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В.В. Шаблистий. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015.- С. 98-101.

Антипов В.І. Питання кваліфікації злочинів та застосування санкцій кримінального закону // Проблеми коментування кримінального закону: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів2–3 квітня 2004 р.). — Львів: ЛЮІ МВС, 2004. — С. 75-77.

Лихова С.Я. Проблеми вдосконалення норм про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення права громадян на ведення передвиборчої агітації // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спецвипуск. — Луганськ, 2007. — С. 122—125.

Лихова С.Я., Топчій В.В. Особливості чотирьохчленної та трьохчленної системи об'єктів злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) // Держава і право. Спецвипуск. — 2005. — С. 214—219.

Осадчий В.І. Кримінально-правова охорона виборчого права в Україні // Правова система України: сучасний стан та перспективи удосконалення. — К.: КНУВ, 2007. — С. 13-15.

Тихий В.П. Злочини проти виборчих і референдумних прав (проблеми кваліфікації і удосконалення законодавства) // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13—15 квітня 2007 р.: У 2 ч. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ.— С.111-114.

Тихий В.П. Кримінальна відповідальність за порушення виборчого права // Вибори та демократія. Науково-

просвітницький правничий журнал. — 2005. — №4(6). — С.75-79.

Тихий В.П. Проблеми відповідальності держави та представників влади за порушення виборчих прав // Право України, 2006. — № 1. — С.152-153.

Тихий В.П. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства //Виборче законодавство України: проблеми аналізу та вдосконалення / Матеріали “круглого столу”. — К.: У АН, 2005. — С.27-31.

Орлов Ю.В. Об’єктивна сторона злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму // Юридична наука. — № 8/2015. — С.134-157.

ЗМІСТ

Передмова	3
§1. Кваліфікація перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.....	4
§2. Кваліфікація надання неправдивих відомостей до органу ведення державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей державного реєстру виборців	24
§3. Кваліфікація незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз.....	45
§4. Кваліфікація незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму	57
§5. Кваліфікація порушення таємниці голосування	70
§6. Кваліфікація порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму	75
§7. Кваліфікація підкупу виборця, учасника референдуму.....	90
Список рекомендованої літератури	110

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Підписано до друку 20.01.2017.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 7,25. Обл.-видавн. арк. 6,75.
Наклад 300 прим. Зам. № 225/2.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>